

Oláh András

levett kalappal

(Bertha Zoltánnak 60. születésnapjára)

mióta Isten naponta újra tesztel
a kilakoltatott múlttal nem veszekszel
összeragadt álmod terhekért világít
pedig már mindenki elment aki számít
a redőnyök résein átömlik a nap
hatvan éved nem érv csak levett kalap
mint minden más: a szó is eltörik egyszer
s míg kihúlt kávéját issza fel a reggel
leúszol még néhány hosszt a medencében
s gubbasztasz a járdaszegélyen mint régen
a reményre váró pataki kisgyerek
hisz benned még most is minden oly kerek
s ha a Piac utcát lábad alá veszed
s ízleled a fahéj-illatú színeket
mintha az öröm is újra véled volna
benned bóbiskol a város csonka tornya
engedelmesen kigombolod a könyveket
hisz neked címezték mind mi körbe vesz
megfejtetted a bennük rekedt időt
az álmok igazát mely belőlük kinőtt
s bár értük Isten eltaposott szavakkal fizet
fölajánlod helyettük kétségeidet
a könyvek udvara édes és illatos
ott még magyarul zakatol a villamos
elvakart szavak kutatják köztünk a rést
levett lécek gyorsítják fel a szívverést
s mert a mondatból lassan elfogy az alany
és a felismert irány is bizonytalan
neked már nem elég semmi itteni
indulsz hát mindennap
Isten búvóhelyét felderíteni

Finta Éva

HATVAN

(Bertha Zoltán köszöntése)

Szóval hatvan vagy
Bertha Zoli!
Senki sem gondolná
nem látszik rajtad
letagadhatsz simán ötöt, tízet
most ez a szöveg lép be a képbe
majd hallod annyiszor
s ilyenkor jön a tükör, a kontroll
hogyan igaz-e.

És persze, igaz!
Hiszen odabent a lélek
még mindig a játszótérre szökne nyaranta
smaragd tavaszok után a buja méregzöldbe
szétrobbant fények alá, be a nyárba egészen
térdig a langy esővizekben pocsolózva
bújna a zöld lombú árnyék alá
kedvenc olvasmányával
amikor a nap színes szivárványa a szemhéj ereszében
összekeverve, foltosan rajzolja a belső képet.

Hát íriszén nyaraidnak
hableányok üveg kacagása közben
rejtett homályán munkaasztalodnak
könyveid, jegyzeteid közé zsolozsmázva magad
gondolj az egykori gyermekre újra és újra!
Pataki egéd kristálylevegője terében
tűnjön elő az idő végtelen jelenése
a sosem-múló csodavárás
mert ebben nem lesz változása a léleknek
mert odabenn áll lábujjhegyre feszülve
les és figyel a kisgyermek, a kamasz
az ifjú, a felnőtt férfi is, nézi a KÉPET
a belsőt, mely mindig rávetül arra a reggeli arcra
ki tükrödből nevetve visszanéz.

Legyen mindig ilyen tiszta
és áttetszőn visszahulló égi a kép
ha hetven leszel vagy nyolcvan
és LÉGY!

Szakolczay Lajos

A Gyémánteszű

Bertha Zoltán 60

Az átkos Trianon, sajnos, leválasztotta rólunk – a nagyhatalom egy másik nagyhatalomtól is kaphat pofonokat – Szibériát is. Pedig előző életünkben – egy valamire való irodalmárnak volt előző élete, Berta Zolinak nyilván kettő is – hogy szeretünk barangolni a jégcsákánnyal simára borotvált, ám a mínusz ötven foktól *tüzes* tájon. Jókedvűen énekeltük – előrelátóan, mert hol volt még a *való!* – a „Sztálinocska, Gulágocska, hej!” andalítóan is éber dallamát. Énekeltünk, és kerestük a magyar nyomokat, hiszen nemcsak Petőfi került Barguzinba, hanem legalább 30 ezer Fehéregyházán rabul ejtett honpolgárunk is.

Minthogy a dermesztő hideg, tudósok mondják, hatással van a nemzőképességre, pár nemzedék alatt olyannyira felszökött az ottani magyarok száma – iskolát kaptak, nevelést kaptak, ha kellett kancsukat kaptak –, hogy csodák csodájára szárba szökken a szibériai magyar irodalom is. Költők, esszéírók, prózisták vettek a nyakukba a Petőfi-örökséget – volt közülük egy-két öreg, akik még személyesen ismerték az új helyzetben kiviruló klasszikusunkat –, s evvel az édesen is tonnányi teherrel úgy sétáltak a tűhegyes kövekkel tűzdelt aszfalton (véghetlen mezei út volt az!), mintha élveznék a *szellemlét* kisebbségben is gyötrelmesen *föl-emelő* voltát.

Ezen a tájon, amelyet az önfeláldozó hűség magyar tájjá emelt, jó volt magyaroknak lenni. Ha megkondult a harang (olykor a jégcsákány az ilyesféle edzéshez nem szokott koponyán kopogtatott), tódult a templomba a sereg, hogy éltesse az Urat, megmentőnket, hiszen távol a hazától is kacskaringóit levetvén *élt* a magyar nyelv.

Élt? Virult!

Aki nem hiszi, az nem hisz – sajnos, sokan vannak ilyenek – a kisebbség (nemzetiség) fölemelkedésében. Pedig a Barguzini Magyar Hírlap mindennap megírta – nem volt itt cenzúra, mint jóval később a *Kárpáti Igaz Szónál*, amely tizenhét (!) évig csak az ukrán lap tükörfordításaként jelenhetett meg –, hogy az egyenes gerinc attól egyenes, lett légyen eme „tartóeszköz” orosz, magyar, hucul vagy sztálinista zsvány testben, hogy megkapja napi *lélekadagját*.

Az iskolában anyanyelvi szinten, sosem a közvetítő nyelv igénybevételével oktatnak, a templomban a pap magyar nyelven prédikál (minthogy művelt elme, egy-két Petőfi-idézet is bekéredzkezik a szentbeszédbe), az író magyar nyelven alkot, s ha a szükség úgy hozza (például fagyos krumpli kerül a paprikásba), magyar nyelven káromkodva tángálja el a feleségét.

Királynak, tanácselnöknek vagy párttitkárnak mindenki azt választja meg, akit akar. S mi gond volna egy ilyen „kisebbségi” földrészen, a magyarok mellett még ezer náció élvezi a szenvedés *gyönyörét*, ahol kolbászból (igaz, fagyott kolbászból) van a kerítés? Ahol úgy örülnek a rabok a cáratyuska által hímezett orosz fogságnak, mintha Florida napsütötte tájain ennék a vecsési görögdinnyét (káposztát?).

Battyogunk, előző életünk tükörsima göröngyeit talpunk alá gyűrve, a hóval fedett, jeges széllel tűzdelt barguzini tájon, s közben Lászlóffy Aladár *Iskoláim, drága iskolák* című versét mormogjuk magunkban. Megérettük – különösen Bertha Zoli professzor, a gyémánteszű, aki már akkor professzorként tanított, volt birtokában a megérzéseknek –, hogy a magyar kisebbség irodalma csak akkor fog igazán *értékén mérve* a köz tulajdona lenni, ha kezdettől fogva, bármilyen síkos is a táj, állunk a talpunkon.

Ő pedig állt – rendíthetetlenül.

Órákat adott, zseniális beszélőtehetséggel, a szibériai magyarok nagyjainak és kicsinyjeinek – egy-két morgolódo jegesmedve is fejet bölintgatva hallgatta –, szobrokat avatott, konferenciákat vezetett, utazott egyik jéggel vert, kalácsot sosem látó helyről a másik ugyancsak jéggel vert, kalácsot szintén nem kóstoló helyre, tette, amit az erkölcs – a szellemi ember erkölce megkíván. Tehette, mert többek között Németh László volt – lesz százharminc év múlva! – a tanítója, és az erdélyi irodalom Forrásostul, csobogásostul a lelkiismerete.

Ha „az erdélyi magyarság gazdag népi-nemzeti örökségre támaszkodhat”, Kós Károly építőművészként alapozta meg erőst a várat, hogyne volna ez megingathatatlan támasz – „Sztálinocska, Gulágoicska, hej!” – az idegen éghajlat alatt lakozók mindegyikének is. A szibériai magyarság, láthattuk, *napsütötte* tisztás – jég azért föl nem enged, kancsuka azért meg nem szűnik! –, s hazudik, aki úgy véli, hogy ott született meg a „Sátán fattya”. Az majd csak később, a *málenkij robot* „rózsali-getében”, Kárpátalján fog robbanni.

A szibériai jégpokol is kellett ahhoz – erősítendő a sárospataki hitet –, hogy Gyémánteszű Barátunk beleáshassa magát a kortárs magyar irodalomba, annak is legmélyebb – itt-ott faggyal kecsegtető – burkába, a szomszéd népek magyar irodalmába. *Életfaként* megannyi ágat levezdett, hogy Farkas Árpáddal világgá kürtölhesse: „Erdeinknek megmaradás-hangulata van.”

Megmaradás – erről van szó!

Ezt zengik a bércek és a völgyek, még akkor is ezt, ha süketebbnél süketebb a politika megannyi füle is. Mert irodalmunk olyan kacifántosan bonyolult, ám egyszerűségében igazságkereső, olyan ezer helyről táplálkozó – ideértve a szibériai anyafarkast is! –, hogy büszkén vallhatja mindezen értéket tudós professzor barátunk is. „A magyar irodalom sajátos jellegéhez szervesen hozzátartozik, hogy hosszú évszázadokon keresztül szorosan összefonódott a történetiséggel, a

nemzeti-közösségi sorskérdésekkel, a nemzeti önismeret és öntudat lelkiismereti, sorsszemléleti orientációjával, valamint egzisztenciális és nyelvi öntanúsítás identitásmegtartó törekvéseivel.”

Aki hallja, adja át!

Mi meg csak lépkedünk egyik századból a másikba, Szibéria jégpoklából Kalotaszeg virányos (ejhaj!) tájaira, nem feledkezvén meg mostani legfőbb gondunkról, kárpátaljai barátaink sanyarú – ágyú tehet-e igazságot? – sorsáról, beszorított-ságáról, vesszőfutásáról sem. Igaz, fájó szívvel, Szibériát *visszaadjuk* – az ottani magyar irodalom petrezselymen is megél –, helyette Kárpátalját szeretnénk magunkénak tudni. Nem a földet, nem a határt, hanem az ott élők önbecsülésének a tisztességét. Mert érték ott is teremhet, ahol senki sem várja.

Miként mondotta volt barátunk a *Sors, identitás, megmaradás* című tanulmányának a végén? „Az emberi minőségnek nincs mérete, nincs központja és periferiája – csak mélysége és magassága. Bárhol születik: köt és emel. Köt és emel a bennünk lévő – s a fölöttünk húzódnó értékekhez.”

Ha Gyémánteszű föltekint a magosba, és fényével meghasítja az ég boltozatát, hullani kezd fejére a manna!

Isten éltesse sokáig!

Finta Edit: Színpad II.

Fecske Csaba

Egy meghatvanodottnak

rémes-rímes –

Barátom Bertha, kedves Zoltán!
Verse mért csak nem haragszol tán?
 Hatvan éves lettél,
 S ettől még nem lett tél.
Egy túlkoros csibész kamaszban,
Ha ősz, ha tél, mindig tavasz van.
Köszöntésemet ne vedd zokon,
Ehhez *rímülten* ragaszkodom!
 Egy-két év elhessen.
 Az Isten éltesse!
Szívügyed a szép irodalom,
S más ilyen gyönyörű lelki lom,
 Ne hagyj kiseperni,
 A szót agyonverni!
Vannak még olvasó emberek?
Én bizony keveset ismerek.
 De áll Buda még s él
 A magyar költészet,
Mondom hát, nem hiába éltél.
Adjon Isten erőt és *észet*,
Alkossál nagyot és merészet!

Gál Éva Emese

Mindenségben

Nem csak köröttünk van a végtelen,
de belülről is űrt teremt a lélek,
s az űr csillagrendszeret terem,
hogyan kitöltse a fájó ürességet.

talán belülről kezdődött az űr,
s a mindenség a lélek ráadása,
talán nincs semmi seholy egyedül,
csak szerteszagot a haza hiánya.

de van hazánk! ott mélyen, legbelül,
ahol a csend álmokat köszörül,
hogyan kifaragja lelkünk tiszta arcát,

s kezdjük magunkra hasonlítani!
Bennünk nyílnak az idő szirmai,
hogyan ne tépjük ki szívünkéből a rózsát.

Vers-vonat

Hová halad az örök vers-vonat,
mi hajtja még a csend-mozdonyokat,
ha nincs gőz, energia, értelem,
mi vonszol rímet át az éteren?

Merre tart annyi gond és gondolat,
vagy a száguldásba zsúfolt szavak,
mi a cél, ha nem ér el sehova?
Az űr sötét, a semmi ostoba.

Az örült versvonat, a képzelet
úgy szeli át a végtelen eget,
mintha tudná, hogy bárhol hazaér,
ahol lüktet a nyár, dermeszt a tél,

és mégsem talál hazára soha.
A gondolat a bolyongás hona.

Alföldy Jenő

A korszellem változása és a szellemi érték maradandósága

Bertha Zoltánnal együtt gondolkodva

Három éve sincs, hogy Bertha Zoltán *Sorsmetszetek* címmel kiadott tanulmánykötvényéről megírhattam véleményemet: az irodalomnak ez az avatott szakembere a magyar sorskérdésekkel birkózó magyar költők, írók és elméleti emberek tanítványaként és követőjeként szól közönségéhez. Elveit európai műveltséggel fölvertelve támasztja meg. A klasszikusok képviselője mellett a regionális irodalomban is megtalálja a maradandó értéket. Ritkán emlegetett kiválóságokra vet fénycsóvat, akik valamilyen okból kevésbé kerültek be az irodalmi köztudatba. Olyanokat, mint az Erdélyben élt – nemrég szép korban meghalt – Jánosházy György, a nagy kultúrájú, igazából rangrejtve is európai színvonalú, formaművészetével és intellektusával is kiemelkedő nagymester, vagy mint a „csángómagyar sorsköltészet”, ez a napjainkban végre többek által is alapos tanulmányozásra méltatott, sajátosan magyar szellemi képződmény, amely az anyaországi nagyközönséghez viszont még alig jutott el. Figyelme kiterjed az országhatárainkon kívüli magyar irodalom minden tartományára. A *Sorsmetszetek* könyve arról tanúskodik, hogy eleven hatóerőként kezeli, értelmezi és időszerűsíti Ady és Németh László tanításait, eszméit. A magyar szak mellett a külföldi (leginkább az angol) irodalomban is otthonos egyetemi oktató a világ szakirodalmából vett idézetekkel is alátámasztja állításait és érvelését, szemléltetvén, hogy a „sorskérdések irodalma” egyáltalán nem magyar specialitás. Jelen van mindenütt, ahol a gyarmatosítás, a történelmi eredetű ellenségeskedés, a kisebbségek jogainak sérelme, az eltérő eredetű nemzetiségű emberek békétlensége és kiszolgáltatottsága s a tömeges szegénységgel járó iskolázatlanság áll a társadalom mentális egészségét szolgáló kultúra útjában.

Hozzávetőlegesen sem tudnám összeszámlálni és felsorolni, hogy földünkön hány ország, országrész, nagy és kis közösség s egyén szenved a maga sorskérdéseinek megoldatlanságát. Irodalmunk olyan kitűnősegei tanúskodnak ezekről a kötetben, mint a külön fejezetekben górcső alá helyezett Ady Endre, Németh László, Sütő András, Lászlóffy Aladár, Utassy József, Serfőző Simon és Nagy Gáspár életműve s a csángómagyar sorsköltészet. Bertha Zoltán vizsgálódása elsősorban eszmetörténeti természetű, értékelő és a közösségi érdek szempontjait érvényesítő.

Legalább a trianoni szétszórattal kezdődően (de mondhatnám azt is, hogy a

parlagiasság vádjával illetett Csokonai vagy Petőfi támadoi óta) újra és újra fölhangzik a vád, hogy irodalmunk csak néhány kivételes lángelme révén képes kitörni a provincializmus karámjából, s Európa korszerű irányzatainak követése helyett csak a saját történelmi nyomorúságunkkal foglalkozunk. Az elmarasztalásban gyakran érzékelem, hogy a regionális értékek ismeretéért folyó küzdelem is megkapja a provinciális gondolkodás bélyegét. Ez ellen éppúgy tiltakozik az igazságérzetem, mint Bertha Zoltáné. A „csángómagyar sorsköltészet” épp olyan lényeges irodalom- és eszmetörténeti vagy nyelvtörténeti tanulságokat rejt, mint például Erdélyi Zsuzsanna népi imádságos gyűjteménye (*Hegyet hágék, lőtőt lépék*).

Hovatovább már az is vádként hangzik el, hogy íróink mindenkor a szép magyar stílus elvét követik, legyenek bár hagyományosak, archaikusok vagy modernek, vagy e stílusok szerves egységét teremtik meg, mint a fentebb említett szerzőknek jószerével mindegyike. Vagy éppen a közemberek nyelvét beszélik – olyan szemléltető s képzelőerővel és olyan mélyről jövő, őszinte érzelmekkel, hogy nemcsak a gondolkodó elme, hanem az olvasó egész lényé belerendül, mint amikor Petőfi, Szabó Lőrinc verseit, Mikszáth Kálmán vagy Kosztolányi novelláit olvassa. És hibának minősítik, ha a költő a saját korának égető közügyeivel foglalkozik, holott ez nemcsak Illyés Gyula kulcsfogalma volt: Nemes Nagy Ágnes is elismerte némi iróniával, hogy a költő nem is tehetne mást, minthogy kifejezze a maga korát; ő például a „polgári humanisták” évtizedes elhallgattatását és a kényszerű hallgatás gyötrelmét tartotta a maga sorskérdésének a többi között.

Bertha Zoltán *Sorsmetszeteinek* bevezető tanulmányában mindjárt az első lapon egy angol nyelvű szerzőtől olvashatunk igazoló érvet a sorsirodalomnak nemcsak a létjogosultságáról, hanem nélkülözhetetlenségéről, nagy-nagy szükségéről is. Az arab származású, de angliai születésű és neveltetésű, európai kultúrával fölvértezett, tanárként egyebek közt az amerikai Harvard Egyetemen is működő tudós, Edward W. Said (1935–2003) a kizárólagosság gyanús melléközöngéit tudatosan kerülve jelentette ki, hogy az értelmiségnek *gyakran* az a hivatása, hogy „képviselje, kifejezze és tanúsítsa a nemzeti közösség szenvedéseit”. Akkor is, ha angolul, és akkor is, ha arabul olvas. (A jeles művelődésfilozófus vitatható politikai megnyilvánulásaira nem térek ki.) A dogmaszerű leszögezést tudatosan kerülő tudósnak ez a meghatározása nem ad alkalmat arra, hogy a spirituális és kozmikus tartományokba hatoló s a társadalmi kérdéseket többnyire kerülő költők és írók olyan mellőzött vagy csak megtűrt művészek legyenek, mint nálunk a korai Kádár-korban Weöres Sándor vagy Pilinszky János. Az irodalom a humánus eszmék, stílusok és irányzatok szabad köztársasága, és az elméletírás szakembereinek is jogukban áll, hogy specializálódjanak valamelyik eszmei körbe tartozó szerzőkre (mint Bertha a nemzeti sorskérdések irodalmára), és szabadon érvényesítsék azokat a nézeteiket, amellyekkel a maguk területén hasznosíthatják tudásukat.

Ma tudományos életünk nem egy rangos személyisége hangoztatja, hogy a mai közönség fiatalabb nemzedékei egyszerűen képtelenek megérteni mindazt, amit költőink a rendszerváltozás előtt, a Kádár-rendszer évtizedeiben írtak, munkájuk használhatatlanná vált. Nézzük csak, ki mindenki a többiek között: Illyés Gyula, Nagy László, Vas István, Székely János, Sütő András, Szilágyi Domokos, Ratkó József s még jó néhányan, akikről mostanában kezdik elismerni, hogy a klasszikusok között a helyük. Mert más lett a nyelv, a szleng, az észjárás, változott az emberek legfőbb gondja, ízlésbeli igénye, elavultak a harminc-negyven-ötven évvel korábbi politikai és társadalmi problémák, vagyis – „logikusan” következik mindebből – a közönséget már nem érdekli mindaz, ami a Kádár-, illetve a Brezsnyev-, Ceaușescu- vagy a Husák-éra embereit izgatta, s a kor magyar lángelméit versre, regényre ihlette. Mindezekből következően talán még Pilinszky Jánost is fenyegeti az érdektelenség, mert a náci népirtás történelmi botrányához tapadt a figyelme költészetének egy hosszan tartó szakaszában. Mert jött a nagy „paradigmaváltás” az elmúlt évszázad, illetve évezred utolsó tíz esztendejében, és mindent elsöpört. Eltakarította az ellenállóerőt, a szabad szólásért, a stílusok egyenrangúságáért folytatott harcot, az írói bátorságot és a nyelvi, stilisztikai, észjárásbeli értékteremtést. Akárcsak 1919-ben, 29-ben, 33-ban, 39-ben, 45-ben, 48-ban, valamint régebben és újabban, a reformációs vagy a reformkorban és így tovább. Akkoriban is jókora paradigmaváltások voltak pedig. De érdekes módon az emberek az esztendők múltával továbbra is olvasták a régieket és az újakat egyaránt. Nem ment ki a köztudatból Petőfi, Arany, Ady; ők és a többi nagyok nem törpültek, hanem nőttek az időben. Az irodalmi műveknek más a csillagjárásuk, mint a társadalmi korszakoknak. Még olyankor is, ha szerzőik történetesen átadják szellemi energiáikat az „időszerű kérdéseknek”, háborús ellenállásnak, a nemzeti-nemzetiségi és a társadalmi egyenlőségért folytatott harcoknak, a tömeges migrációnak, a zsarnokság elleni tiltakozásnak és hasonlóknak. A történelmi korszakok mulandók lehetnek, de a bennük születő és a korra jellemzően humánus eszmékkel foglalkozó művek és a bennük munkáló történelmi emlékezet éppúgy tartalmazza az örök emberit, mint a társadalmi élettől többé vagy kevésbé elvonatkoztatott művek szerzőinek munkái. Amit pedig sorskérdésnek nevezünk, az – ha módosult formában is – átível a rendszerváltozásokon. Nem szabdalják áthidalhatatlan szakadékok. A Kádár-rendszerben is és a mostani korszakban is volt, van szegénység, jogtiprás, agresszió, biztonsághiány. Vannak újabb riasztó jelenségek a szubkultúrában, bőven természeti papírvirágait és szellemi kábítószereit a giccs, ha másféle is, mint a szocreálban. A megaláztatás ma is éppúgy fáj, mint a Kádár-korban, amely különben önmagában is sokat módosult – a világegyetem örökös jelenségének és alaptörvényének, a változás törvényének megfelelően. Az 56 utáni megtorlások idején ép erkölcsi érzékkel senki sem hivatkozhatott József

Attila sorára, mely szerint „karóba nem húznak ma már”, de a konszolidáltabb „puha diktatúrában” ismét lehetett citálni ezt az aranymondást. „Jogállamban a pénz a fegyver”, mely nálunk és világszerte épp olyan veszélyes, mint a dinamit („bankó a bombarobbanás”), noha másképpen festett az 1935 körüli társadalom, mint a 2015-ös. Ez is sorskérdés.

És hogy állunk a magyar nemzetiségek kérdésével? Vajon elavultak azok a sorskérdések, amelyeket hosszas határozat és hallgatás után idehaza először a legbátrabbak, Illyés Gyula és Csoóri Sándor kezdett bolygatni? Mit ér a szabadság, ha nem tudunk mit kezdeni vele? Vajon nem szervesen következik-e a Kádár-kor viszonyaiból, hogy például a vallásszabadság tiltását követő évtizedekben a megszokás folytán jószerével megszűnt a szabad vallásgyakorlás igénye? Lehet, hogy ma nem ez a legégetőbb kérdés, de ez is tömören érzékelteti, hogy a mai okozatok a tegnapi, tegnapelőtti okokra vezethetők vissza. S ha az olvasók ma elfordulnak a régebbi irodalom érvényes műveitől, akkor a saját sorsukat sem érthetik meg.

Mindezekkel oda szeretnék eljutni a párhuzamok sínpárján haladva, hogy ha mára csökkent a versolvasási kedv, akkor azt nem a paradigmaváltás(ok)nak, hanem az olvasói szokások, az olvasói kultúra változásainak és még sok mindennek érdemes tulajdonítanunk. Az állami manipuláció hangsúly-áthelyeződéseinek például: a hatvanas-hetvenes években sokkal jobban dotálták az irodalmat, mint később (nemcsak Garait, Vácit vagy Berkesit, hanem idővel Déryt, Nagy Lászlót, Vas Istvánt és Juhászt is). Ám a piacosítás elve már a nyolcvanas évek elejétől működni kezdett. Ilyesmivel inkább érdemes foglalkozni, mint az ingatag lábakon álló, a történetiséget mellőző vagy kiforgató teóriákkal.

Bertha Zoltán gondolatvilágával egybehangzóan – és az ő korrekt modorában – próbálok reagálni az irodalmi gondok új keletű diagnózisaira. Nem tagadom meg, hogy javító szándék is vezérelheti őket, csak semelyik irányban se legyünk elfogultak. Ha az olvasási szokások erősen negatív irányú megváltozásából arra következtetnénk, hogy alkalmazkodni kell hozzájuk, s nem pozitív irányba orientálni, ahogy ezt a Bertha Zoltán által idézett E. W. Said az értelmiség *gyakori feladatának* (s nem a fontosság egyedüli kritériumának) nevezi, akkor a mai olvasó, tanár, diák vagy bármely kulturálódó mai nő és férfi teljességgel hiábavalónak tarthatja a legnagyobbak tanításait. Akkor csakugyan „meghaladott” és fölösleges volna Ilylyés, Nagy László vagy Sütő András és a náluk még régibb és másabb nyelven író Ady Endre, Babits Mihály, Petőfi, Balassi műveinek befogadása. S velük együtt a világ irodalma Homérosztól és Szapphótól Villonon, Shakespeare-en és Goethén át Thomas Mannig, Szolzsenyicinig. Az olvasmányosságban ma is nehezen utolérhető id. Dumas-val, Mark Twainnal s a vitathatatlan értékű Saul Bellow-val és García Márquezzel együtt. És bárki levonhatná a tanulságot, hogy minden költő és író, akit ma elismerünk, néhány évtized múlva megy a süllestőbe a Horthy-

és a Kádár-korban működő szerzőkkel együtt, hiszen a „gyorsuló időben” egyre sietősebben válnak érdektelenné és szorulnak háttérbe a saját koruk történelmi, társadalmi gondjait feszegető, lángelméjű szerzők.

Ez azonban nem így van. A Gutenberg-galaxist szédületes tempóban felváltja a Neumann-világkép, a könyvet a számítógép s a televízió, és ha létezik „paradigmaváltás”, akkor annak okait nemcsak a művek tényleges vagy csak látszólagos értékeiben, hanem a médiumokban, a televíziókban, az agyonbulvárosodott sajtóban, az oktatásban, a nevelésben, az emberek idejét elfecsérlésre csábító, manipulatív társadalmi életben kellene keresni.

Bertha Zoltán irodalomtörténészt, a nemzeti elkötelezettségű és szenvedelmű, de az európai és azon túli irodalomra is rálátó, tudós kritikust én azzal szeretném méltatni és megbecsülni kerek számú születésnapján, hogy elmemozdítón hat rám műveinek olvasásával. Okultam gondolkodói tisztességéből, problémaérzékenységéből, s a fenti véleményem kifejtésére ösztönzött a mindkettőnk és még sokunkat foglalkoztató kérdéskörben.

Finta Edit: Ünnep (olaj, vászon)

Vitéz Ferenc

Századokon menetelünk

Bertha Zoltán festőművész (1914–2003) képeihez

Bodrog-part

A Bodrog-parton magányos
csikó legelészik,
holdfehér szőréen villannak
kackiás fények.

Elfekszem a dombok alján,
mint lassú páva rét,
arany szeplőim csillagok
fényével égnek.

Szabad vagyok, de szomorú,
tusakodó tündér
leszek, míg élek.

Májusi rózsafakoronám
megrabolt fészek.

Fehér ház

Vakítottak az izzadt lombú fák
mögül a fehérre meszelt falak.
Belekiáltottak
a napfényes májusi csöndbe.
A gégém rekedt,
bensszakadtak a szavak.
Szivárványt nevetett homlokomra
ez a köldökig csöppenő tavasz,
míg zsoldáros cimbalomfutamként
pergett reánk
az emlékek pipiske gyöngye.

Virágzó gyümölcsfák

Anyánknak göröngyös volt az arca,
imádkozó kezéből nőttünk.
Kendője szélén madarak csőre
csipkefelhőt lenget előttünk.

Kajszi és a szilva pelyhe rózsa
álomból ébreszt föl méheket;
cserezsnyeszirmok permeteznek
andalgó sóhajhoz fényeket.

Isten pompáján gyönyörködünk, s még
muzsikás lombunk rügybe zárva.
Azúrködöt lebbent ránk az alkony,
e lányszínekbe áradt óceánra.

Leltár

(Bertha Zoltán néhány motívumára)

Liliomkehelyből fényes harmatot.
Tulipáncsuporból forró ölelést.
Rózsakoszorúból holdat és napot.
Ibolyareményből áldott csöndet.
Lángoló kardvirággal hímzett keszkenőt.
Rontás ellen rozmaringos kalapot.
Körtevirág bíbor bibéje közt az őszt.
Hajnali csalogánykacagásból verseket.
Akácot, kamillát, zsenge hangaillatot.
Kopjafa homlokán virító napból
halott szeretők táncába kéklő lelkeket.

Jegenyék dala

Szilárdan feszülnek, mint a hit,
dombok ölébe, partok homlokára.
Századokon menetelünk,
s jegenyék leszünk mi is nemsokára.
Magasra nővünk, messze látunk,
ágaink hegyeznek túske reményt.
Hajnalonként orgonaszín csöndben
eltáncoljuk e költeményt.

Karcsú tekenőkbe fekszünk,
összeöleljük a földdel az eget –
mint a templomok húsvét vasárnapon.
Virágzó csípőnkéből vér csepeg,
s gyantaszínű édes sóhajunkra
fekszenek rá a gyöngye méhek;
a vállunkról pattanó szőke szikrák
lusta bodzafelhőkbe égnek.

Őrségbe állva szomorú parton,
gyanakodva nézzük az időt,
elámulunk a szemközti várfalon,
s hogy az éjjel fehér haja nőtt
a csöndnek. Virágzik deres hajnal,
egymáshoz szuszognak a lombok;
gyönyörű szívünk még reszket,
s visszabólintanak a tornyok.

A Bodrog fölött violaköd úszik,
ágaink hegyén pacsirta ébred,
túlhallik tán a vár fokán is,
túl hegyen s az óperencián is
ez a gótikus jegenyeének.

„Kapaszkodjon belénk, ki fél,
nem szaggatja azt meg a szél,
támaszkodhat ránk az ég is,
elbírja azt egy falevél.”

Életfa

Tulipán szívemből nyílik az ég.
Ágaim egymást ölelő madarak.
Holtak itatják szép gyökerem.
Egyszer rigófütyty leszek a kert alatt.

Tamás Tímea

A végtelen mondat

Bertha Zoltán születésnapjára

Nem emlékszem pontosan a napra, de valamikor a 90-es évek elejének egyik esztendejében lehetett, amikor Dávid Gyula azt mondta nekem – „Be foglak mutatni kicsi Bertha Zolikának.” És meg is tette. Mindig így hívta, „kicsi Bertha Zolika”. Tudom, ő ilyenkor kimondottam a pályatárs fiatalására gondolt. A „kicsi” kizárólag ezt jelentette nála.

Kicsi Bertha Zolikát azóta ismerem. Hallottam előadni, kiállítás megnyitni, olvastam az írásait, utaztam vele, leveleztem és beszéltem telefonon, szóval – ott volt, ott van az időnek és térnek abban a részében, ahol az én életem – is – zajlik. Nehezen hiszem, hogy már 60 éves. Hogy olyan sok telt el abból az időből.

Ha játszanánk, vagy fura tesztekre kellene választ adnunk, ahol felmutatnák Bertha Zoltán fotóját, és azt kérdeznék, mi az, ami először eszembe jut róla, azt vágnám rá, hogy a végtelen mondat. Merthogy számomra valóságban és átvitt értelemben is ebbe a két szóba sűrítendő mindaz, amit tesz, ír, mond Bertha Zoltán, akinek az élete és munkássága, munkássága és élete (mert valahogy a kettő nála elválaszthatatlanabb, mint másoknál, legalábbis én nem látom a határt, még azt a vékony vonalat sem, ami általában érzékelhető, hogy a határmezsgyéről ne is beszéljünk) leírható, bemutatható lenne parabolaként is, ezzel a címmel: *A végtelen mondat*.

Amikor olvassuk őt, akkor tagolódnak a mondatok, a szövegek és az azokba zárt gondolatok, mert tagolják azokat az írásjelek, de amikor hallgatjuk, hát olyankor néha az az érzésünk, hogy egyetlen lélegzetvétel kitar az előadás, a mondandó, a felsorolandó, a megszerzett, meglátott és megosztott tudás végéig, ami hosszú, nagyon hosszú, egyenletesen folyik, zajlik és folytatható, mindörökkön örökké. Amikor hallgatjuk, akkor az az érzésünk, egyetlen lélegzetvétele kitar az élet végéig. Az ő élete és a mi életünk végéig. Nehéz leírni ezt az érzést, a hatást, amit ez a beszédforma kelt, amely első hallásra talán lehetne megmosolyogtató is, de nem az. Mert elgondolkodtató. Minden alkalommal elgondolkodtató. Nehéz leírni, mert csak körülírni lehet. De azért teszek rá egy rövid kísérletet.

„A magyar sorsirodalom sajátos tematikai, gondolati, létszemléleti karaktere és az abban kifejeződő emberi jelentésvilág olyan artistikusan megjelenő sajtászerűség, amely nem reduktív, hanem hozzáadott dimenziója az emberiség világkultúrájának. A valódi nyitottság nem a lebecsülése, hanem a megbecsülése a sajátos minőségformáknak és jellegadó értékjegyeknek – bármely nyelvű és nemzetiségű kultúrában Afrikától Szibériáig és Fokföldtől az eszkimóig.” Ezt a *Sorsmetszetek*

(2012) című kötetében írja, és lehetne akár az *ars poeticája* is. Bertha Zoltán mindig a provincia felé figyel, mert tudja, hogy ami ott terem, nem feltétlenül provinciális, ennek a szónak a kimondottan csak pejoratívva züllesztett értelmében. Bertha Zoltán figyel a provinciát, mert feladatának (halkan, nagyon halkan talán azt mondanám, hogy küldetésének) tartja, hogy semmi ne menjen veszendőbe abból sem, ami ott terem. Mert része a végtelen mondatnak. Bertha Zoltán érdekesen tud figyelni. Mindig a sorsot figyel. Kísérti a sors. Az egyéni és közösségi egyaránt. *Sorstükör, Sorsmetszetek*. A figyelésében egyszerre van benne az alázat és a könyörtelenül kutató tekintet, amely mindenhol, még a nagyon világvéginek tetsző, nagyon eldugott és elfeledett helyeken is rendszerez, kiemel és félretesz, de megtalálja a gyöngyszemet, legyen az bármilyen kicsi is. És ha egyszer megtalálta, akkor az már része lesz az általa épített és írt és mondott és megosztott végtelen mondatnak. Annak, amelyet élete lélegzetvételével ír. Hogy nem mindenki ért vele egyet, azt természetesnek tartja. Hogy van ellentábor, azt is. Nem kezdeményez vitát, nem pazarolja az energiáit olyanokra, amiket és akiket feleslegesnek tart, teszi a dolgát. Mert a végtelen mondatot befejezni ugyan nem lehet, de folytatni kell. Mindig folytatni kell.

Bertha Zoltán egyik könyve a könyvespolcom nagyon szembetűnő részén van. A *Sorstükör*. Minden nap elolvasom a címét. És vannak napok, amikor eszembe jut, ismét és újra eszembe jut róla, hogy ez egy olyan könyv, amely egyszerre elemzés és összegzés is. Bertha Zoltán valahogy egyszerre tudja ezt a kettőt. Egy nagy kirakós játékkal, egy hatalmas puzzle-el játszik, aprózza, aprózza a dolgokat, neveket, dátumokat sorol, mondja és mondja és mutatja őket, azokat, nagyon sokat, elviselhetetlenül sokat (a *Sorstükör* „Psalmus Transsylvanicus” fejezetében egy helyütt, megszámláltam, 222 nevet sorol fel), de amikor épp belefáradnánk, amikor elfogna a fölösleges és hiábavaló fáradtság érzése, gyorsan, nagyon gyorsan összerakja ezeket a darabokat, és felmutatja nekünk a teljes képet. Azt a képet, amelyet az időnek és tudásnak arra a pillanatra összegyűjtött kockáival ki tudott rakni. És olyankor megnyugszunk. És olyankor újra és újra halljuk a végtelen mondatot. És tudjuk, hogy bízhatunk Bertha Zolikában. Ura a részleteknek. Nem hagy ki senkit. Személyesen ismer mindenkit. Majdnem mindenkit. Ő az, aki nagyon helyén van a Károli Gáspár Református Egyetem Modern Magyar Irodalom Tanszékén. Ott is.

Bertha Zoltán a végek felé figyel. Ha beírjuk a nevét a Google keresőjébe, és valljuk meg, már csak a játék kedvéért is meg szoktuk tenni, 80500 találatot dob ki 0,51 másodperc alatt. Valahányszor az első oldal aljára értem, a következő három címet kínálta fel még a gép: *Székelyföldi Szállás, Észak-Erdélyi Körutazás, Erdélyi Könyvek*. Így, csupa nagy kezdőbetűvel. Arra gondoltam, hogy a gép, ami programozva van, és nem töpreng, igazat mondott ezúttal is. Merthogy Bertha Zoltán

mindhárom helyre el tud vinni minket, a valóságban és másként is. Otthon van a székelyföldi szállásokon, ismeri az erdélyi könyveket, és nem idegen tőle egy észak-erdélyi körutazás sem. Én magam is utaztam vele. Jó idegenvezető.

Bertha Zoltán nemcsak figyelő, hanem figyelő és beszélő is egyszerre. Beszélő már-már a Llossa-i értelemben. Neki kell továbbadnia mindazt, amire mások nem figyelnek. Merthogy ő nem akar senkit kifelejteni. Úgy figyel, ahogy kevesen. Gyerekkorom Bojtorján slágere jutott az eszembe, amikor erre gondoltam: *De azt mondd meg nekem, ha valaki másmilyen,/ Ha csendes és félszeg egy lány, mit tegyen.* Ő azokra is figyel, akik (tudom, ez már közhelyes, de nagyon igaz) ebben a médiumok és celebek és mindenféle divatok világában nem tudnak kiharcolni maguknak semmilyenféle helyet. Ritkán, csak elvétve jelennek meg a nagy nyilvánosság előtt, nincsenek jó helyen jó időben, és ismerősöknek is híján vannak ebben a nagyon kapcsolatterékeny világban. *Egyirányú utcában élnek, a páratlan oldalon,* mintha magában a Bojtorján dalban élnének, és – csak – teszik a dolgukat.

Bertha Zoltán figyelő és beszélő egyszerre. Beszélő Llossa-i értelemben, minden támadó vagy kioktató szellem nélkül. Nem törődik régi hitvitákra emlékeztető ellentétekkel, éles szembenállásokkal. Teszi a dolgát, mert úgy gondolja, hogy a magyar nemzetiségi és nemzeti irányultságú irodalom létét igazságtalanságok és olykor veszélyek kísérik és ezt nem szabad elhallgatni. Írja a végtelen mondatot.

Serdülőkoromban, amikor cél és irány nélkül olvastam mindent, ami csak a kezembe került, és nagy álmaim voltak, úgy gondoltam, hogy egyszer képes leszek én is megalkotni a világegyetem modelljét egyetlen írásban. Azóta már nem úgy olvasok, és mást gondolok. Azóta tudom, hogy viszonylag keveseknek sikerül ez. A végtelen mondatról Borges jutott az eszembe, és az ő modellje, a bábeli vagy – a számomra kedvesebb fordítás szerint – végtelen könyvtára. Lehet, hogy partikulárisnak tűnő témája ellenére, vagy épp annak köszönhetően, Bertha Zoltán végtelen mondata is egy univerzum modellje, egy sajátos univerzumé, csak ő még nem tud róla?

Születésnapra készül ez az írás, és születésnapra illik ajándékot adni. És kívánni valamit. A kívánság könnyűnek tűnik. Én azt kívánom Bertha Zoltánnak, hogy folytathassa, nagyon sokáig folytathassa még a végtelen mondatot. Ajándéknak pedig ugyanazt adnám neki, amit már két egykori *kriterionos* kollégám, Deák Ferikó és Dávid Gyula is kapott tőlem: egy Pavic-féle időtojást. Úgy látszik, sok van nekem ezekből. Az ilyen időtojások nem aranyból valóak, de bennük van a megajándékozott egyetlen napja. Ha úgy érzi, hogy valami rossz fog történni vele, feltörheti, és minden baj elhárul a feje fölül. Ajándékba kap egy nyugodt, derűs, nem várt napot. Egy egész ajándéknap, amikor meg lehet állni, egy napnyi idő, ami nincs beosztva, ami teljesen szabad, és bármire használható. Azt hiszem, ennek örülne, mert bizonyára híján van ilyen napoknak.

Dobozi Eszter

Mit tékozolt, ki tékozolt?

Bertha Zoltánnak köszöntésül
*ajánlom legújabb versemet – remélve,
hogy ifjúságának tájairól jobb emlékeket
őriz, mint e sorok írója...*

Játsszunk? Ne játsszunk
Ne nézz hátra, jön a farkas-t,
mert jön, jön az a farkas,
és lecsap, rád üt mancsával, valami bélyeget rád süt,
s egy szép estén bevacsorál...
Jártam ifjúságom városát.
Mintha idegenben tébláboltam volna.
Nem ismeret, az ösztönök vittek erre-arra.
Mint terepszín apró állat a gazban,
oly észrevétlen maradtam,
ahogyan egykor,
s megint pörgött eszeveszetten
a rejtett iránytű bennem...
Jöttömre nem lobogtak föl a tulipánok,
nem maradt egy utcakő sem,
mely emlékezne régvolt cipőtalpamra,
egyetlen érintés sem
nyúlt utánam a házfalakból,
itt jöttem-mentem pedig egykor
suttogó téglasorok közt.
S bár minden benyílóban,
a félig elfüggönyözött ablakokban,
a becsukódó ajtók mögött is rejtőzött
egy-egy figyelő szempár,
meg-meghúzódon, kémlelődve őrszem,
mégis láthatatlan maradtál,
s jelentéstelen. Olyan voltál itt,
mint suta cáfolat egy érvelésben.
Ez az egykor-volt város,
mely most oly megadóan terpeszkedik előtted,

se meg, se fel nem ismert,
noha egész hadosztály gyűlt össze
röhögők, vigyorgók bálványaiból.
Mintha évszázadok, évezredek ékelődtek
volna közéd s állítólagos társaid közé,
mert *arctalan* se volt itt senki sem,
arcátlanoknak gomolygó tömege annál inkább,
s egy sem akadt kortársadul szegődőn,
s jeltelen kis másodat ki kortársául fogadta volna.
Úgy jártál-keltél itt, mint ki magának is jelentéktelen.
Vonultál közöttük láthatatlanul,
mázsás szobortestedet vonszolón;
élőből szikkadtál kővé meresztett parancsolatnak,
mit ide pottyantott valaki: kacagató anakronizmust,
másik ég alól menesztett
páriát, más glóbusok elől menekvőt,
s nem lehettél közöttük éneklő szobor se,
s halott énekes,
mert nemzedék sose volt az a kinyúlt pulóverekben,
loncsos, zsíros hajcsimbókokkal
s mosdatlanságával tüntető csődület,
naiv képzelgés maradt, ha gondoltál is ezt-azt,
s nem kettőződött meg senkiben, ami látomás volt,
idea, és kitépni nyelvedet nem volt szükség,
enélkül is bennrekedt a szó,
hangodat, a nyöszörgésszerűt nem akadt fül
hallani, a néma kézjeleit felfogni elme, agy.
Hát mégis csak játsszunk?
Van visszajátszani műszer, kütyü
az egyszer voltat? Az úr
sem lehet kietlenebb, mint ifjúságod tájai.
Vagy volna itt még valaki,
aki egybe tudná ontani,
mit tékozolt, ki tékozolt?
A verőfényben csak a slammerek
patanyomába gyűlt szennyes lé borong.

Serfőző Simon

Napestig

Bertha Zoltánnak

Amiben hinni
szerettem volna:
jönnek az országzászlós
győzelmek,
lemondhattam róla.
Lemondhattak a földek is,
hogy megpihenni
dombjaikra kifeküdhetnek.
A görnyedésből kiegyenesedhet
Isten hajlott gerince is:
a szemközti hegyek.

Nem jöttek a csodák.
Csak az eresztékek reccsentek meg,
s a régi gerendák.
Fogták egymást
az erős ácsolatok.
Szorításukat a satuk sem
engedték ki szájukból.

A szélkerekek
hiába fordultak meg,
napestig lapátolhatják
azóta is a levegő-eget.
Azóta is legyezgethetik
a fuvallatot a fák.
Ázhat az eső is,
latyakjába belesüppedhet
nyakig a sár.

Lőrincz György

A mi emberünk!

Bertha Zoltán – 60.

Csak?

Az nem lehet igaz! Nem hetven? Nyolcvan? Száz? Bertha Zoltán nem lehet **csak** hatvanéves, hisz az idők kezdete óta írja törődő, ránk figyelő, szeretetben megfürösztött írásait!

Sokszor elgondolom, hogyan és miként tágult a világ számunkra.

Hisz úgy tűnik, hogy alig pár éve volt, amikor még a szabadság fényes hajnalán a farkaslaki Tamási-ünnepségeken elsőként ismerkedni kezdtünk Czine Mihály kunkori, bozontos szemöldökével. Néztük, ahogy még a mi, cinkos huncutsághoz, csintalan kujonsághoz szokott székely világunkban is meglepetést okozva, pödört bajuszként fölünk borul a homlokára. Hallhattuk mély zengésű baritonját, ahogy harangzúgásként fölénk borul, s ahogy a hajdani prédikátorok bízó hitével, szavaival megsimogat. Mert nem volt Tamási-ünnepség akkoriban Czine Mihály nélkül Farkaslakán! Hatalmas alakja kimagaslott az ünneplő sokadalomban, jelen volt, mint a Gondviselés Farkaslaka fölött, Firtos lova hátán, s talán nem is lehetett volna nélküle megtartani egyet se. Ő volt az önszorgalmú, szolgálatos magyar lélek, a magyar irodalom szószólója, aki törődik velünk, mert nem volt divat sose Magyarországon a túlzott Erdély-figyelés! Sőt, mintha Illyés Gyula ostoros számonkérése után megcsappant volna az erre való hajlam, inkább tartozott ez a tiltott, mint az ösztönzött tevékenységek sorába. Egyszer-egyszer ugyan ránk ragyogott a „Nappali Hold” a Sándorok – Csoóri és Sára – Erdélyt vallató, magyarságféltő írásaival, amelyet mi titkon, mint a Bibliát, imádságos könyvnél is becsesebben kézről kézre adtunk, de nem voltunk nagyon hozzászokva. Főleg mi, a magyarok között is a székelyek, mert ha Kolozsvárig, Marosvásárhelyig el is csángált egy-egy magyarországi magyar, a Kalonda-tetőn vagy a Hargita hágóján túl már nemigen. Aztán eljött a „mű időnk is”, amikor egy jó ötlettől vezérelve már mi is kinyújthattuk a kezünket a felénk szeretetet szóró kezek felé, s a székelyudvarhelyi Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány nevében az évenkénti soros Hídverő-díjak átadásával köszöntük meg a törődést. Vettük apránként sorra a ránk is figyelő testvéreinket. Elsőként Szépfalusi Istvánnal és Mártával indítottunk – Sütő András gyémántta fényesített laudációjával. Hogy miért nem Csoóri Sándorral – kérdezhetnék –, ahogy illendő lett volna? A válasz: nem ért fel olyan magasságba a tekintetünk s a bátorságunk. Aztán rögtön Pomogáts Bélának a teljes látóhatárt szemlélő és átfedő tudását honoráltuk. Majd a csendes szövésű, de súlyos szavúak

figyelmét köszöntük meg: Ilia Mihály – mindannyiunk Miska bátyja – Görömbei András, Szokolczay Lajos következett a sorban. Hogy aztán következzenek a fiatalabb tudós törődők: Márkus Béla, Bertha Zoltán, Pécsi Györgyi, Elek Tibor. Ezek az újabb, senki által, vagy talán csak a lelkiismeretük által ösztönzött „magán-szorgalmú”, önhatalmú Erdély-figyelők. Akik nemcsak a nemzet szétszaggatott szövetét, lanyguló önbecsülésünket is simogató szép szavakkal foltozgatták. És mivel most éppen Bertha Zoli a soros hatvanas, el kell, mondjuk azt is, hogy nélküle az erdélyi magyar irodalom magyarországi befogadása már nem lenne olyan, amilyen. Most ő azok egyike, aki feladatkiírás nélkül, csak a szeretet jegyében magára szabta a soros Gondviselő szerepet, és hatalmas szorgalommal ráfigyel még az utolsó vesszőre is, ami itt történik, ebben az „agancsbozótos” Erdélyben. És valljuk be őszintén azt is, hogy amikor Debrecenre gondolunk, nekünk, irodalmároknak nem a „református Róma” jut eszünkbe, hanem Bertha Zoltán, Márkus Béla és Cs. Nagy Ibolya, s az Égi Magasságokból persze Görömbei András. Hát, igen, ki kell mondanunk azt, amit már rég tudunk, és vallunk, Bertha Zoltán a Mi Emberünk odaát, s csak azért van ott, hogy a küldetésünket teljesítse, s a nagyobb testvér szeretetével biztasson, s elhitesse, hogy törődnek, figyelik minden szavunkat. Isten éltesse, kedves Zoli, vigyázz magadra, a „vacakoló szívhangokra”, hogy tudj egy kicsit hetvenkedni is, mert akinek annyi minden kincs van a tarsolyában, s annyi tudás a szakajtóban, mint Neked, az nyugodtan „hetvenkedhet is”... A szó itteni jelentéstartalma szerint. Hogy hirdethesd majd Te is a régi „széköly” mondást: Hetven fölött minden év, nyolcvan fölött minden nap ajándék!

Anga Mária

Ének

Bertha Zoltánnak

Megbomlott a föld és megbomlott az ég,
de a virágok emlékezetét őrzi még a
gyermeki képzelet, a tengerek rianása,
a szívig verődő lüktetés, egy altató ének.

Az írott üzeneteket el kell olvasnunk újra.
A csend mindent utánozó hangja is felelet lehet,
mert megzavart elménk elfelejti a múltat.

A virágok éjszakai neszezéseit kellene
megértenünk, amikor álmainkhoz verődnek,
aztán észrevétlenül bársonyuk arcunkat eltakarja.

De mi csak kiválasztott életünkkel
beszélgetünk az Isteni ragyogásban,
fölemelt szárnyainkkal csapkodva
mintha örökké menekülnénk az ég felé.

Rimánkodjunk. És reméljünk.
A bűneink fölötti kegyelem
bennünk születik és halálig tart.

Fazekas József

Kabátban s kabátlanul

(Pataki útravaló)

Tudod ott
a tuják alatt
ahol megálltunk
egy spanglira
őrt állt fölöttünk
az Isten angyala
s megfogadtuk
kabátját leveti
mindenki
s ráadja akit
sorsa magára hagyta
leszel vagy sem
kabátlanul
a kert tudja
megfogadtuk

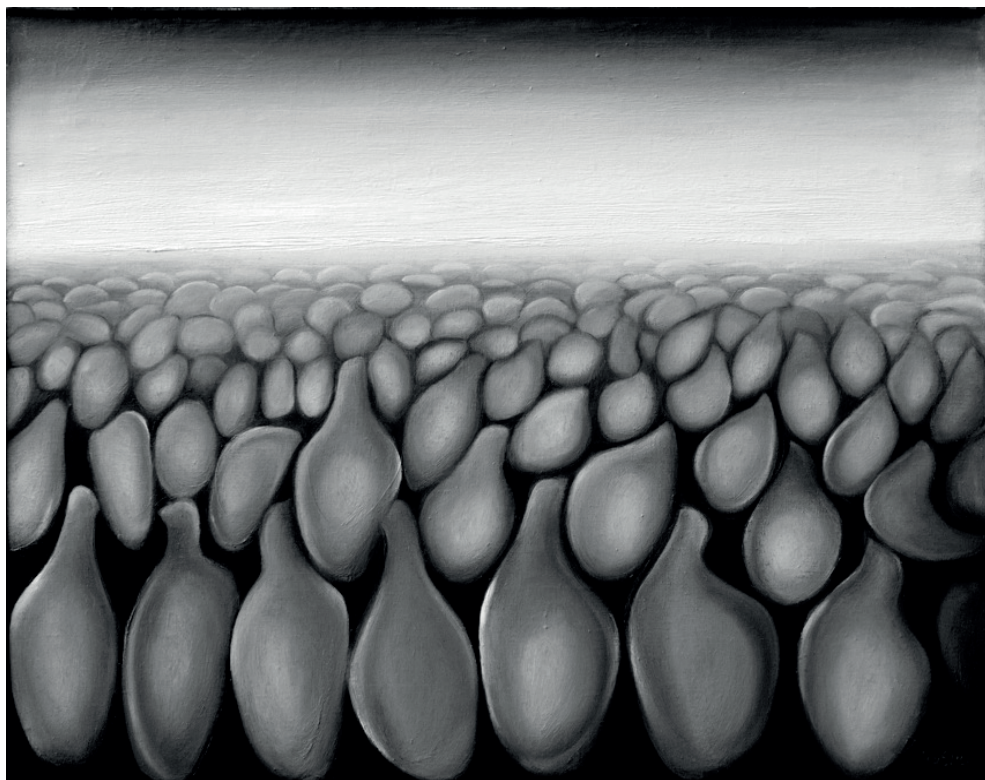
tudod
a dolgok attól szépek
néha nem változnak
olykor még épek
a világ meg megy
előre meg hátra
kezemben kabátom
s várok a régi mára
Istenbe fogódzón
meg némaságba
beburkolózva
a tuja titkába
kabátban kabátlanul.

Zsidó Ferenc

Bertha Zoltán hatvanához

Köszönteni egy olyan személyt, akit rokon léleknek gondolunk, kinek nem csupán szakmai teljesítménye, hanem emberi habitusa is végtelenül szimpatikus, hálás és örömteli feladat. Ha azonban kicsinek és kissé még tejfelesszájúnak gondoljuk magunkat, ha úgy érezzük, nem egészen nőttünk fel még a feladathoz, akkor már megremeghet a penna a kezünkben. Bertha Zoltán már akkor ott (itt) volt az irodalomban (igen, az erdélyiben is), amikor én még csupán az első szárnypróbálgatásaimnál tartottam, amikor bölcsészhallgatóként csak ismerkedtem az irodalommal. Emlékszem, milyen elragadtatással lóbálta meg feje fölött az egyik tanárom Bertha Zoltán Bálint Tiborról írt könyvét, mondván, nézzétek, mennyire befutott a kolozsvári Bálint Tibor: magyarországi irodalomtörténész írt róla monográfiát... Mert ez bizony fokmérő volt! Azt hiszem, 1995-öt írtunk akkor, a könyv talán 1991-ben jelent meg, ami szakmai megvalósítása mellett gesztus is: a nyitást, az erdélyi irodalom elfogadását (visszafogadását?) is jelezte. Bálint Tibor írásait nagyon szerettem, a róla írt könyvvel Bertha Zoltánt is megjegyeztem magamnak. Könnyű volt nem elfelejteni, mert nemsokára további erdélyi vonatkozású kötetei is kezembe kerültek, mert írt ő Sütő Andrásról is, meg Kányádíróról is, meg Lászlóffy Aladárról is (elnézést, hogy most beszűkítve csupán az erdélyi vonatkozású műveit említem). Aztán elrepült jó tíz év, és megismerkedtünk személyesen is. Mégpedig az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány (hol én időközben kurátor lettem) díjkiosztó ünnepségén, melyen Bertha Zoltán az erdélyi irodalom anyaországi népszerűsítéséért *Hídverő díjat* kapott. Nem szuperegőjű, önmagát mindenképpen előtérbe toló személyiségnek, inkább szerény, visszafogott, de határozott világnézetű és alapos tudású embernek ismertem meg. Leginkább Görömbei András jutott eszembe róla, Isten nyugtassa békében. Talán az „egyszerűen nagy” szintagmával lehetne leginkább jellemezni személyiségét. Ami még szimpatikus volt kritikusi munkásságában, hogy „mert” olyanokról is írni, akik még nem voltak benne a kánon fősodrában, tehát nem az óvatos, kiváráó technikát választotta, nem csupán (vagy nem elsősorban) a már befutott szerzőkről értekezett/tudott/foglalt állást, hanem olykor első könyvesekről, kevésbé ismert alkotókról is. És, hogy nagyon tág keresztmetszetben ismeri a kortárs irodalmat, hogy „mer” foglalkozni a népnemzetinek kikiáltott vonallal is, ugyanakkor nem kötelezte el egyik irányban sem magát. Ez az első beszélgetés, melyből mindezeket leszűrtem (hogy mennyire helyesen, nem tudom), 2008-ban volt. Aztán újabb találkozások következtek, hol ő jött Erdélybe valamilyen irodalmi eseményre, hol odaát hozott össze a sors, például a Tokaji Írtáborokban. Szurkoltam neki (sokkal együtt), amikor szívproblémái voltak, elképedve állapítva

meg, hogy továbbra is keményen dolgozik, tán még keményebben, mint azelőtt. Pontos korát sosem firtattam, lexikonban sem ellenőriztem. Elég volt számomra a saccolás, hogy bő hússzal több mint én, s hogy ennek ellenére egyenrangú partnerként kezel, szó sincs „leereszkedésről”. És aztán Kődöböcz Gábor jelezte, hogy Bertha Zoltán hatvanat tölt, s ünnepi lapszámot készül összeállítani tiszteletére. Először tétováztam, „merjek-e” írni egy kis köszöntőt. Aztán beugrott, mennyire nyitott volt ő mindig, mennyire igyekezett áthidalni, nem létezővé tenni nemzedéki, térbeni távolságokat. Gesztusára legyen hát válasz az én gesztusom, eme kis, ifjonti köszöntőm: Isten tartson meg, Zoli bátyám, őrizd meg nyitottságodat továbbra is, minket is nyitottságra „provokálva”!

Finta Edit: Madarak (olaj, vászon)

Antal Attila

Lélekszomj a Duna-tájon

Bertha Zoltánnak

Fárasztanak a
kiürült szavak
a semmit se jelentő
mondatok
lélekszomjam itt
már gyógyíthatatlan
talán letöredezett
messzi vidékeink
nyirkos völgyeiben
fenyőszurokból moha alól
kinyerhető még pár
gyógyító ige
s elúszott mezőink
békalencsébe gabalyodott
létmonológjai is menthetők
kikúrálhatom magam velük
aioloszi tisztító
áramaikat talán
ide is cipelhetem
zsákokban hogy
halljon e tájék egyszer
sorsbeszédet is

Gyöngyvirágos tölgyes

Könnyű fények remegtek
szellős lombkoronád alatt
mondták az erdőssztyepp-öv
maradékára vagy
mondták pusztulsz
eltűnsz nemsokára
de azért kísértett még benned
néhány virgonc lidérc
pogány öröm volt gázolni
tenger gyöngyvirágod
s talán egy kündü álmát
teljesítettük be
öcsémekkel mikor felültünk
legmohosabb fádra napkeltét várni és
örülni a piros korongnak

Kelemen Erzsébet

Mindenek imája

Bertha Zoltánnak,

tarisznyánkban manna
 kicsavart tölgyek közt
 mindenek imája
 a megáradt panasz
 mentésünkre fohász
 virágot nyit táplál
 hollóéj világban
 Isten védőszárnya
 sebes országtestért

sáskák közt mocsárban
 négy folyó országa
 fegyver és erős pajzs
 fenevadak ellen
 erdők lombosában
 szólít és meggyógyít
 az áldott forrásvíz

K
E

Jánosi Zoltán

A mítosztáncoltató Ágh István

Bertha Zoltán 60. születésnapjára

1. Az Ágh István-i versmodell

Ágh István lírája – az előtte járó és részben kortárs költői irányokat, amelyek részint a tárgyias-gondolati (Illyés Gyula, József Attila, Szabó Lőrinc), részint a népi szürrealis, mitologikus, folklór-integráló (Juhász Ferenc, Nagy László, Kormos István, a *Hetek* több más alkotója) költői vonulatokban teljesedtek ki – számos vonásukat egyesítve; és beleoldva a kísérletébe az elvont tárgyiaság verstípusának egyes eredményeit is, már fellépésétől: a '60-as évek elejétől kezdve több évtizedes munkával, nagyszabásúan, líratörténeti jelentőséggel újítja meg. Olyan sajátos líratípust dolgoz ki, amely a tradíciók ösztönzéseit, tanulságait is megőrizve, de folytonosan a kontrolláló logika felügyelete, kritikája és szembeállítását, korszerű válaszokat és lírai testet tud adni a 20. század végi, 21. század eleji magyarországi ember történeti sorskérdéseire, világérzékelésére, személyes életének kihívásaira s a közép-európai ember félelmeire, perspektíváira is. Ennek a líramodellnek centrális komponensei: a sorsot mérő, állandóan a poézis képi és ritmikái tartalma mögött működő – már-már tudományosan pontos felbontású, egyszersmind filozófiai igényű – költői kamera, amellyel világához közelít, az egyszerre antropológiai és ontológiai tágasság, amelyek távlatába a mindenkor személyes és emberi szituációt helyezi, s az a versnyelv, amely a látomásos-metaforikus örökséget az elemző tudat folytonos objektívításába fordítva, gyakran a hétköznapi szituációban, figurában, epikus történetben rejlő allegória rezonanciáit erősíti fel. Ágh István poétikája egyszerre tartalmaz történelmet, személyességet, látomást (metaforikus dimenziót) és analízist. Ez a versmodell – a '60-as évek közepétől jelentős értékeket produkálva – érzékeny és korszerű esztétikai prizmarendszeren át képes rögzíteni a magyar lét és ember alapkérdéseit, s merőben eltér mindhárom, motiváló alapforrásként megnevezett – s nagyjából ugyanabban a korban, de külön-külön íveken megképződött – irányzattól. Elsősorban azért, mert azok szélsőségeit vagy partikuláris kapcsolódási pontjait megszüntetve újszerű szintézisben viszi tovább – s teljességgel egyedi módon – azok legjobb értékeit. (A szerző széles körű irodalomelméleti és irodalmi tájékozottsága – amely egy sor jelentős és az irodalomtudomány számára is értékes tanulmányt és esszét hozott létre a magyar irodalom sok századának alkotóiról –, szintén nagymértékben segítette e sajátos szintetikus versmodell kialakítását.)

Nincs benne az elvont tárgyiaságnak a társadalomtól távoli, üres és egysíkú katasztrófafilozófiája, létkeserősége, a tárgyias líra túlzottan leíró, aprólékosságokba vesző természete és a gondolatokat csak rejtjelező fényképszerűsége, a mitologikus-népi

szürrealizmus lázas, elragadtatott, az analízist visszafogó vagy bonyolult képek halma-
zába ültető hevülete. Az Ágh István-i versmodell újszerűségének természete e hármas
örökség s egyszersmind a tőlük történő hármas elhatárolódás mellett is alapvetően az
utóbbihoz: a mitologikus-szürreális költői irányzathoz való viszonyában mutatkozik
meg lényegszerűen.

2. A remitológizáció kritikája

Az Ágh István előtti népi kulturális alapú mitizálás és folklórintegráció kép-
viselői (Sinka István, Nagy László, Juhász Ferenc) majd kortársai (a *Hetek* több
más alkotója: Ratkó József, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László) valamint más
szerzők is (Kányádi Sándor, Szécsi Margit) amikor a folklórra néznek, abból merít-
tenek, többnyire a „bartóki” irodalmi modell ideájának poétikai atmoszférájában,
alapvetően a folklórba rejtett teremtés- és heroikus mítosz kultúra- és közösség,
személyiség- és identitásmegetartó vonásait erősítik fel, s e középponti eszmei és
esztétikai mag köré építenek poézist. (Ilyen például Nagy László életműve az utol-
só pályaszakaszáig, Juhász Ferenc első korszakának nagy versei, Kányádi Sándor
csaknem teljes életművének folklóralapú versei, Csoóri Sándor népköltészeti ala-
pozású versrétege, az induló Kiss Anna versei). Ha vannak is e hagyományosabb
mítoszi poétika fenntarthatóságában, hitében, komolyságában, perspektívameg-
tartásában e költői világok terepén repedések (s éppen Nagy László záró korszaká-
ban, Kiss Anna pályájának delétől, a *Heteknél* Kalász László műveiben), ezek az
életművek alapjaiban az emberi integritás- és -közösségőrző funkcióban felfogott
mítoszt vonják ki esszenciaként a mitologikus hagyatékból és a folklórból. S kö-
vetőik is főképp a „bartóki” modell – elsősorban József Attila, majd Nagy László,
Kormos István, Juhász Ferenc által karakterizált, később Csoóri Sándor, Tornai
József, Ratkó József, Utassy József, Szöllösi Zoltán által folytatott – tartalmainak
eszmei és poétikai irányvonalát viszik tovább. Ágh István költészetében e folklór-
és vele mítoszképző hagyománynak – noha nem a történeti értéke és bizonyos
fokon poétikai folytathatósága –, hanem egyik legfőbb alapozójának, a teremtés-
és heroikus koncepciójú mitológiai ágnek a 20. század végén, a 21. század elején
változatlanul feltételezett termékenyítő szerepe kérdőjeleződik meg. Ágh István
racionális, antropológiai-ontológiai, de mélyen nemzeti és a tradíciókat is érté-
kelő költészete ezen a ponton válik el élesen a „fényes szellők” nemzedéke által
képviselet mítoszintegrációs vonaltól, benne a Nagy Lászlóétól is, továbbá kortár-
sai többségének folklór- és mítoszintegráló kísérleteitől. S ez a változás annak a
filozófiai és kulturális antropológiai alapozású költészetnek a nagy értéktartomá-
nyához kapcsolja e munkáit, amely a radikálisan újító Szilágyi Domokos s több
vonásában később Kiss Anna és Szócs Géza lírájában testesül meg meg rajta kívül
a legerősebb igényekkel a magyar lírában.

3. Az irodalmi „bartóki” modell görbe tükrői

Ágh István e költeményrétegének kivételes újszerűsége, amely a folklorisztikus, a népi kultúra alatti mítosz identitásképző autentikusságát úgy vonja kétségbe kora Magyarországon és Európájában, hogy annak történeti értékeit nem vitatja, utólagosan sem elgáncsolja – hanem újraírja –, a szerző három verscsoportja értelmezésével tisztán példázható. S a mítosztáncoltató Ágh Istvánnak a mítoszt átformáló, átíró, három szellemi-poétikai mozdulatát mutatja be. Ezek egyben a „bartóki” modellnek elődeitől s kortársaitól eltérő, újraformáló kísérleteit is érzékeltetik. Azokra a tragikumot és a pátoszt átható, olykor ironikus, groteszk vagy paradox vonásokra is alapozva, amelyek sem magától Bartók Bélától, sem az irodalmi-lírai modell poétikáját (Németh László elméleti kifejtései előtt) gyakorlatilag elsőként vázoló József Attilától, sem az e költői területen is kivételes kreativitású Weöres Sándor kísérleteitől nem voltak idegenek. Az első mozdulat a heroikus-komoly-identitásképző mítoszok törésvonalait tárja fel Ágh István korai verseiben. A második már a folklór alapú mítoszörökség újraélhetőségének erős kritikájára – ezzel párhuzamosan groteszkké, bizarrá, abszurdá válására – világít rá, a harmadik pedig, e folyamatokkal párhuzamosan, a hajdani mítoszképző alapoknak – a kicsinyedés, elgyöngülés, törekenység jeleként is – a gyermekversek körébe történő visszahúzóására utal.

Az első szakaszt és verskört ugyanaz a genetikai kezdet: a folklórtól, a népdaltól, a balladaemlékektől való indulás fémjelzi, ahogyan – ugyanannak a népi kulturális örökségnek a kapcsán – a Nagy Lászlóé is. Népdalhatás jelenik meg a *Könnyelmű versben*, népi életkép a *Nyári vásár*, a *Reggeltől estig* című alkotásokban, balladaemlék az *Újkori várrom* című, ráolvasás-imitációk a *Szereleműző* és a *Skarabeusz-szemű* költeményekben. A népdaltól és a folklórt integráló költői örökségektől történő elemi kezdeteket igazolhatja a *Tűnő világosságom* e műbe idézett, 1949-ből származó első szakasza is, néhol pedig mintha korábbi népi lírikus, így Erdélyi József szólalna meg a versvilágból (*Könnyelmű vers*). Később a fiatal költő megkísérli a folklór elemeit felhasználó erősebb világépítést s vele azt a nagyobb szabású mitizálást is, amit Nagy László elvégzett, de ezt már csak igen rövid időre teszi. Mert a mítosz kreatív újraépítéséből Ágh István rövid úton előbb a kreatív mítoszkritika, majd a kulturális antropológiai poétikai nyitás irányába mozdítja el versvilágát. A mítoszból való alázuhanást, a kísérlet krízisét példázatosan mutatja be a *Varjúévszak* című költemény, amely Nagy László *Gyöngyszoknyájának* mintájára kísérli meg újraírni az eszkathologikus mítoszt. Ám a megfelelő, azaz hiteles és autentikus gondolati-társadalmi-létfeltételbeli motiváció után ez a mimézis alig tucatnyi verssor után megbicsaklik, magasra törő ereje elgörbül, és visszahullik a valóságba: a megírhatatlanságba. Azt a felismerést előképezve, hogy a korábbi évtizedek nagy eredményeivel szemben Ágh István generációja számára a mítosznak ez a típusa (az adott poétikai keretek között) már újraalkothatatlan. Ezt a múlt időt, a mítosz effajta ismétlő felépítésének terméketlenségét, újraalkotásának képtelenségét, a múlt-

ba, a nosztalgiába hullásának esélyét már a megidézett vers első képe előre vetíti mind poétikai, mind tartalmi vonatkozásban: „égre vetődő keresztnek, hójával a kegyeletnek, / fekete vénasszonylelkek, amint felém integetnek, / jönnek az emlékezetből havas ág-tövű világra, / csúcok légikikötőit keresik körbe szállva”. A nyelv szintjén is azt üzenik e sorok, hogy csak a legenda, a foszló emlékezet akarja éltetni a már életképtelent, s így megakadályozhatatlanul torzóban marad a kísérlet. S hasonló sikertelen próbálkozás az *Üdvözet az embernek* kudarcba fulladó önmitizálása is.

Megképződnek viszont annak a verscsoportnak a darabjai, ahol átdereng ugyan a népi hitvilág és mítosz, de már nem közvetlen imitációs vagy mítoszfejlesztő, hanem újszerű világérzékelési keretben, színező-gazdagító nyelvi és emléktartományként, a korszerűen a jelen világára figyelő lírai magatartás háterszágában (*A böjti szél fekete lovával, Valaki járt itt*). Ez a váltás már igen korán, a *Rézerdő* kötetből (1965–68) megkezdődik, és az előtte járó generáció nagy alkotásaival motívumok, poétikai megoldások és a filozófiai gondolkodás szintjén is erőteljesen polemizáló verseket – szabályos ellenverseket – hoz létre e pályáivben. Az *Elvesző lépted után* például Juhász Ferenc *Szarvasénekének* (*A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából*) alapkereiteihez ugyan hasonló, de attól mégis jóval szikárabb, kegyetlenebb képet ad a vidéki otthonától búcsúzó fiúról. Profanizálja, egyszerűsíti, megkeményíti, majd teljes mértékben lehántja a verstéma vázáról Juhász Ferenc korábbi mítoszáét. A gondolatok és a szituációk mítosz nélküli csontváza marad meg csak, s ez önmagában is beszédes és kifejező értékítélet a folytatható költői hagyományról. A *Meglesett vad* című vers Nagy László *Csodafiu-szarvas* című közismert művével és *Az a kör, az a mérhetetlen* című alkotásával egyszerre pöröl.

4. A változások kulcsversei

A szemléleti váltás legnagyobb versei a *Rézerdő*, *Az én erdőm*, *Az utolsó hónap ünnepei* és a *Dalaim halottai* című alkotások. S a pályán ezektől fogva, noha a hagyományosabb, a kristályosabb „bartóki” modellel, mint valóban még ma is autentikus „tiszta forrásra” tekintő versek vagy műrészletek is nagy értékeket hordozóan megszületnek (*A lezuhant zenéje alá, Táncszóval, Családi-csonka kör, Még csonkább családi kör*) e poézis új tartalmait és irányait már a *Rézerdő* című versben megformált magatartás és poézis fogja irányítani. A címmé emelt folklórmotívum és a cím boltíve alatt született vers ugyanis poétikai programot is takar. A *Rézerdő* című vers szegénylegény-önstilizációja, a mesei arany-, ezüst- és rézerdők közül a legalacsonyabb rangúban, a rézszínűben vándorol. Az arany- vagy ezüstkör helyett tehát a (jöllehet aranynak láttatni akart) legkopottabb időben, a kor meséi közül immár a legfakóbb színű kronológiai sávban. Rávillantva a történelmi időre, hogy a „rézidő vándora” e kopott idő, a mai idő hőse – az arany világ ígéretei helyett. S körülötte is minden réz, rézzé vált önmaga is. A nyomort, majd a világ történelmi kríziseit is átszínezni képes, a pályán sokfelé fel-

ragyogó Nagy László-i aranszín helyett a réz színébe fokozódik alá, fordul át a világ (hamis) pompája. Egy léthelyzet minősítése ez, amely az arany álmok helyén csak ezt az értékelést éri.

Ám Ágh István nem éri be ennyivel, tovább viszi a mesei analógia fényének lefokozását egy még pontosabb világerzés kifejezésére. S ehhez el kell mozdítania eredeti helyükről a mese hagyományos hőseit is, tótágasra kell őket állítania önmaga szegénylegény-stilizációjával együtt. Mindezt a „ringyóvá” lett királylány, az „elveszett” palota, ország, sőt még az elveszett sárkány is kifejezi. Mivé lesz tehát a vándorlás és a küzdés értelme, amit a mesehős valaha a heroikus mítoszoktól örökölt? A „Mégis megyek, bár nem tudom, / minek keresem, ami nincsen” mondat a mítoszi-mesei koordináták abszurdá válása után a sztereotip szerepéből hirtelen kizuhant, konstans kapaszkodói nélkül magára maradt hős célja-vesztett helyzetét illusztrálja. S ez a mesei-ontológiai elbizonytalanodás egyszerre a Kádár-kori ifúság lehetséges sorsprogramjainak költői analógiája, és egyszerre jelzi a mítosz, a folklórelem tradicionális motivikus beépíthetőségének tarthatatlanságát, illetve változékényszerét is e poétikában. Nem csoda, hogy elemi helyzetéből minden paraméter kimozdul, átalakul – vagy helyet cserél az eredeti mítoszi struktúrához képest –, az alapcélját vesztett hős köré épülő új térben. A remény az ember háta mögé kerül, a célnak tűzött várban már más győztesek ülnek (lásd a József Attila-i fordulat megismétlődését: „Mit oltalmaztunk, nincs jelen, / azt most már támadóink védik” *Irgalom*), s az egész mesei örökség egyfelől égető hiányként, másfelől értelmezési gondként, szellemi krízisként jelenik meg. Ami megmarad, az viszont éppen úgy, mint a mítoszok átalakulását, profanizálódását leíró Jezezar Meletyinszkij rendszerében: a harc helyett csupán a quest, a keresés, a menés, a vándorút kényszere, kínja és pótcselekvése. Egyfajta marionettmozgás, céltalan vagy a célját nem ismerő mozgás ömlik be árként, feltartóztathatatlanul az átlátott cél és céltudat helyett a mítosszal korábban, eredendően, mint értelemmel bánni akaró versvilágba, s elmossa, szétporlasztja azt. S tulajdonképpen maga a hős sem a klasszikus értelemben vett hős már, hanem az ellenkező (kaotikus) létoldal elemeivel telítődő személy. Egyenesen önmaga negatív pólusával, az ördöggel teszi hasonlatossá, hogy a mesehősnek rézsarvai nőnek, vagyis összességében az egykor áhított hérosz újramintázása helyett a negatív ontológiai kreatúra állapotának irányába mozdul el sorsa és poétizált fiziológiája is.

Ezt a költői irányvonalat folytatja tovább *A meglesett vad* című vers is. A Rézerdővel szemben a kritikus, a rögzítő és az analizáló költői pozíciót már nem belülről, hanem kívülről példázza a mű. Azt a pozicionális változást fejezi ki Ágh István addig első személyű vershősének, hogy ez az állandó szereplő immár kívülről, objektív szemmel nézi korábbi léttépeének mítoszáét, vagyis kikerült belőle. Nem azonosul vele, kintről „fotózik”, külső nézőpontból értelmezi már csak önmaga egykori sorsát és törekvéseit. *A meglesett vad* című versnek ugyanaz a szituációja, mint Nagy László *Az a kör*; az *a mérhetetlen* című alkotásának, ám – a Nagy László-hőssel ellentétben – az Ágh

István-i vershős már véglegesen kívül marad a verstörténéseken. Ő nem vad, nem is vadász s nem is résztvevő immár, ő a „szem”.

Az én erdőm című versben, amelynek soraiban poétikai kulcsversként átnő egymásba a szociológia, a szociográfia, a konkrétság, a mítosz, az elvontság és a tárgyiasság, ismét egy nagy mítoszi motívum: a titkokkal, varázslatokkal teli erdő hagyományos („bartóki”) karaktere kérdőjeleződik meg. *Az én erdőm* a Nagy László-i *Csodafiu-szarvas*, a Juhász Ferenc-i *Szarvasének* ellenverse, és mindezekkel együtt a „bartóki” erdő kontaszítja is. Már az is bizonytalan, hogy maga ez az erdő hol található: az élet-e maga, vagy már csak a képzelet, a nosztalgia. Bartók, Juhász Ferenc, Nagy László tágassága *Az én erdőm* erdejében kiismerhetetlen térré, fallá, kérdőjelekké válik. S benne az ember és a vadak természete is meghatározóan átváltozik. A csodavad vagy a szarvassá lett ember földi, profán változata vergődik csak az egyes megmaradt korábbi motívumok töredékei között (a futás, vadhajítás, elveszés, kiszakadás, hazatérés, tűzhely motívumroncsaiban). Így lesz a versben egyszerre reális és mítoszi az emberi közeg, de ez utóbbiból már csupán a korábbi, a varázslatokkal és küzdéssel telített tartalmak drótvaszerű stilizációja marad meg, helyenként az egykori mítoszi fények nosztalgiájával.

Mindezt a mítoszváltozást, a mítosz kitancoltatását az adott történelmi időből önmagában is kifejezi, hogy amíg a viszonyítás mértéke a Nagy László-i, Juhász Ferenc-i, Kányádi Sándor-i versvilágban a kozmosz és a történelem, addig Ágh Istvánnál csupán egy szappanreklám: „A bozótból kiugró szarvast / ki látta? Igaz-e olyan mint a szappanreklámon, / első lábait maga alá húzva, szarvait égre vetve / szökell, repül olyan fönségesen, hogy lelőve / is úgy bukik, ahogy a szabadság nagy vadjának / bukni illik.” Megfordul tehát az analogikus irány, amott, a „fényes szellők” nemzedékének alkotói-nál a természetiből, a profánból, a biológiaiból nő át szakrális, mítikus lényvé a szarvas is és a környezete is, itt pedig a szakrálisból, a mítoszból kopírozódik rá a hétköznapira. Ám a hétköznap életben sem a naturálisba, hanem a modern lét vizuális kommunikációjának egyik apró elemére, egyetlen nyomtatott papírdarabra. Utalva arra is a képben, hogy az emberiség nagy mítoszainak szereplői vagy elemei miként válnak az atomkorban marketing akciók elemévé (Héra margarin, Ikarusz busz, Kossuth cigaretta, Héliosz kenőcs stb.), s az értékítéletet hozó szemléletnek már a kiindulópontja sem a natúra, hanem a reklám.

Ez a marketingben botladozó mítosz Ágh Istvánnál azért nem válik groteszkké vagy iróniává, mert ő csak tárgyilagosan leírja, és nem minősíti sem a mítosz korábbi funkcióját, sem ezt az új léthelyzetét. Vagyis noha lerángatja a kozmoszból a mítosz nagy hősét, belső tiszteletében megőrzi életének tragikumát vagy ennek emlékét is. A kép-telen, abszurd helyzetbe kerülő hős átalakulásának hátterében a mítoszait vesztő és az ontológiai magányba kerülő ember alakja áll. A szarvas-képnek a korai Juhásznál, Nagy Lászlónál s Utassynál is heroikus komolysága itt heroikus kiszolgáltatottsággá, irgalmatlan sebezhetőséggé, magánnyá válik. A szabadság egykori hőse ebben az új

világközegben a megerőszakolt, meggyalázott lény vonásait veszi magára: „Láttam a szarvast rabnak, fiatal és / megtépázott volt, mint akit élve fognak el, / Mint akit erőszakos kezekkel, térdekkel / magukévá tesznek. Nem láttam szabadnak.” Az ehhez a látványhoz való viszonyban nyilatkozik meg a személyiség idegensége a mítosz korábbi erőitől és saját korától is. Egyértelműen azt közölve, hogy ez a kor a poézis legmélyén immár nem mitizálható. A személyiség úgy határolódik el az egykori sorszimbólumtól, hogy az *azonosulás* helyett a *megfigyelés* pozíciójából nézi már őt is és világát is, az „én vagyok”, az én „itt vagyok” helyett a „milyen lehet”, „mi lehet ez” kérdéseivel szemében. A Nagy László-i heroikus „Én vacogok már minden ormon / riadalmasan szép a sorsom” (*Én vacogok már*) létmodellje helyén legfeljebb a kérdések bizonytalan sora fogalmazódik meg. Az *én erdőm* fái kérdésekké formálódnak át, amelyeknek kiismerhetetlen akadályhálózatában a személyiség még ugyan keresné a helyét, de megtalálni már nem tudja. A szarvast sem látja már, s az erdő vagy mítosz egykori nagy, szakrális lakói, a csodaszarvas, a táltos ló, a bika s a nagy mítoszi figurák helyett az erdő mesei, reménytelen kis lakói sompolyognak elő („Mert csak a gyáva nyulat, a sompolygó rókát, / A szétszaladó egereket ismerem.”) Az állítások helyett, a mítosz helyett, az azonosulás, a kérdőjelek nélküli átélés helyett a kérdések közötti bolyongás vár tehát a verzhősre. Még az együttérés pozíciója helyett is csupán a vadászé kínálkozik fel szerep-alternatívaként, amit viszont a lírai alany utasít el. Az utolsó három sorban az erdő és ember végletes különválása, egymástól való helyrehozhatatlan idegensége fogalmazódik meg, ahol már csak az emlékezés, „ az egymásra gondolás” az egyedüli kapocs. („Vagy nincs már ez az erdő? Vagy talán benne / vagyok? S mindig egymásra gondolunk, / amint járom ösvényeit egyedül, üres kézzel.”)

5. A mítosz és a társadalom krízisének ontológiai vetülete

Ha *Az én erdőm* a mítoszi kontúroknak és a kor mitizálhatóságának átváltozását helyezte az ábrázolás előterébe, akkor *Az utolsó hónap ünnepei* már alapvetően a korábbi, nagy mítoszaihoz viszonyuló ember kétségeiről, sőt krízisééről beszél. Ez a mű a mikulásjárás, a regölés, a betlehemezés, a karácsony és a szilveszter, vagyis a téli ünnepkör vonásait vetíti egymásra. S ezzel együtt a betlehemi játékot, a mikulást és a szilveszteri eufóriát is újraértelmezi. Újragondolja azt a népi játékot, amit például József Attila a *Betlehemi királyokban* a kor legmagasabb poétikai színvonalára emelt föl a falu emlékezetéből. S ezt az új értelmezést Ágh István részint Ady Endrének *A Nagy Hitetőjére*, részint T. S. Eliotnak *A háromkirályok utazása* című műveire emlékeztetően a legszigorúbb analízis mérlegére helyezi. A mű már kezdetében, eleve a személyiség és a szerep idegenségéből indít: nem az igazi, a belső átélés örömeiből, hanem a szerepjelleg kényszeréből. Már a vers kezdetén a nehezen azonosulást, a készülődést hangsúlyozza a groteszkké növekvő mítoszi játékkal. A díszleteket, a ruhát, a koreográfiát és nem a hozzá kötődő érzelmi tartalmakat nyomatékosítja. A szerep és a személyiség

közötti taszítást, a disszonanciát fogalmazza eredendően meg, vagyis már a szerepválalás pillanatában a főszereplő, a rituálissá válni akaró személyiség eleve képtelenségét a szerepre: „Piros palástot ölt, fölköti kóc szakállát, / fejébe húzza süvegét. Tétován billeg, / akár csónak a kikötőben, eloldozás és indulás / között. Méltóságos bohóc. Akkor kezdődik / az ünnep, mikor már maga is elhiszi a nagy / távolságokat cipője mögött, a nagy időket / szakálla fehér szálaiban.” Vagyis a mítosz, a folklór, a mágikus háttér csak hipotézis immár, nem megélni, hanem hitetni kell, és ezzel egyidejűen a szakralitás és mítosz akusztikájában a szereplőnek a clown minősége kerül kiemelésre. S a mítoszi átalakulását eröltető önrábeszélésének gesztusa a rítus spontaneitása helyett. A betlehemezés versbe emelt rítusának leírásában már nem is ő, hanem a külső szemlélő, „az idegen” objektivitása a hangsúlyos, s vele a profán, a szikáran pontos, az érzelmek nélküli kameráé. Még az érzelem leírása is, amely a rítus kapcsán keletkezik, olyannyira objektív, hogy eleve felmenti a szerzőt, a szereplőt és az olvasót is a katarzistól. Szinte tudományos folyamatanalízist tár elénk Ágh István a korábbi idők akkor még eleven mítoszának, rítusának agonizálásáról, s az embernek a mítoszban és az életben is jelen lévő kettős idegenségéről. A színpadiasság, a szerepjáték kerül előtérbe, s az ehhez illeszkedő, félelmetesen pontos, már-már a filozófia elvontságát felidéző mítoszanalízis. „Rongyos gyerekek osonnak gyertyás / papírdobozokkal, évezredes időből csörögnek / ki a pásztorok. Idő és tér megszűnik. / Halhatatlanná és felbonthatatlanná / merevülünk a szeretetben. Mindannyiunk / szemében ugyanaz a fény. Egyre / valószínűtlenebbé változunk, fejünkre csákó / kerül, szánkba trombita. Így lesz zavartalan / az átváltozás, a pontos beilleszkedés az új év / hajnalának menetébe, amikor senki sem / idegen, mint a nagy tüntetések sorai között. / Tagadjuk a magányt.”

A betlehemi királyok legendájának átstilizálása e formában a korra – egyértelműen negatív kép. A királyok, a pásztorok üres térbe: a senki birodalmába jutnak, ami még Eliot *A háromkirályok utazása* című versében foglaltakhoz képest is riasztó vidék. A magára maradt ember, az üres tér, a magán kívül semmit sem ismerő profán lét, ahol az utolsó hónap ünnepeinek már nem a hőse, hanem a szerencsétlen kreatúrája mozog. Összességében a kiürült világ, a József Attila-i „semmi ágán” didergő magány, az önma-ga értelméből, közösségi céljaiból kikopó, kisodródó mítosz, a rítus negatívja, csontváza, a személyiség legmélyebb rétegébe zárt, de onnan kitörni már képtelen ünnep (illetve ennek paradox nosztalgijája), a rítusaiból kizuhant ember és az emberi világát elvesztett, már nem is keretté, hanem ketreccé merevedett rítus tekint ránk Ágh István e művéből. S mindez az objektív tárgyiaságú közelítés és megjelenítés a Szabó Lőrinc-től mesteri fokon kidolgozott harmadik személyű külső leírás egyéni transzponálásával történik meg (hiszen Ágh István látszólag többes szám első személyben is beszél) a korábbi metaforikus versvilágban. Ahol a mítosz, a varázslat nem belső szükséglet, csupán leírás már: ismételhetség, sztereotípiák, koreográfia, kópiaszerűség, ahogyan Andy Warholnak a Marilyn Monroe-t üres körvonalakkal a térbe kockázó grafikái.

Ágh István még az érzelmeket is objektívan elemzi és mutatja fel. Nem kevesebbet állít, mint hogy a jelen időben – a kellő analízis nélkül – a gyermeki állapotba vet vissza a mítosz, amely már nem is hit, képzelet, hanem a felnőtt világ önvigasztaló, bohózat-szerű, formális kelléke csak: „ezüstre festjük a diót, legendáinkat / mondjuk el, levetjük gondjaink nyűgét / és könnyűek leszünk, mint gyerekekünk.” A vers utolsó sora arra utal, hogy mindez a kínos játék a groteszk, a torz magaslati jelképe alatt zajlik. A „s egyszer csak koponyánk felett / meglátunk egy kínos vigyort” befejező sorokkal az abszurdba helyezi át a szerző az egész ábrázolt mítoszt a maga távolító, kívülálló, sőt tudományos igényű teleobjektívjével. A figyelő, a látó szem, amely a vers végén az arc néma képében megjelenik, viszont nem az Istené már, hanem az ontológiai látószögé, a groteszk világ-képé, s a léten kínosan vigyorgó Semmi metaforája csak.

A Víg Rudolfnak ajánlott *Dalaim halottai* című vers hasonlóan objektív filmfelvevővel ad képet az egész mítoszi világot hordozó folklór működésének megváltozott természetéről – a bartóki gesztusú népdalgyűjtések újraértelmezése keretében –. A vers utolsó látomásaként az egykori „tisza forrás” nem az emberi ajkáról, hanem immár „a földmélyi hidegből” szakad fel. Az egész mű azt az antropológiai dimenziót, azt a kultúranropológiai látószöveget erősíti meg, amely felől nem a mítosz támasztható fel újra, hanem annak történeti, embertani funkciója mutatható meg szikár objektivitással, még pontosabban: kegyetlen tárgyilagossággal. „Gyűjtő! Sírokra tedd a masinát / havas ciprustól rozsdás / koszorúdrótokat vezess a földbe, / nem hallgattak el a csontok, / a csontok dalait gyűjtsd be! ... Béla regölős torka, az Imre cigány / árkaikból hadd énekeljenek föl, / ez a dal mélyebb lesz és nem kíván / bort, bor nélkül ered meg / a rettenetes földmélyi hidegből.”

S ezektől a felismerésektől fogva Ágh István költészetében a mítosz átzuhan a gyermekversek tartományába.

6. A gyermekversekbe zsugorodó mítosz

A mítosznak a gyermekköltészetbe épülése nem jelenti önmagában a komoly mitikus struktúrák és koncepciók végérvényes kiszorulását a „komoly” versek tartományából sem Ágh Istvánnál, sem általában a huszadik és huszonegyedik századi magyar költészetben. Weöres Sándor gyermekköltészete a számos groteszk, mosolyra fakasztó, abszurd motívum alkalmazása mellett is hatalmas poétikai struktúrákat alapozott a megtartott mítoszra. S hasonlóképpen él ez a vonatkozás Kányádi Sándor vagy Csoóri Sándor lírájában is. Ágh István költészetében a mítosznak a gyermekköltészetbe áttelepülése viszont már jóval inkább a folklórból felsugárzó teremtésmítoszok zsugorodását, hőseinek törpülését, fordított tükörben látott alakmását, liliputi voltának jegyeit viseli magán. Akkor is, ha a gyermekversek közegében magas színvonalon az eredeti mítoszimitáció vagy stilizált folklórintegrálás is megszületik, s igényes műveket hoz létre a „bartóki” modell hagyományosabb ágán is (*Életfa, Virá-*

gosat álmodtam, Pásztorkirályok). A témául vett tárgyak, hősök, motívumok viszont gyakrabban a mítosz törékenységét, esendőségét, játékos voltát szemléltetik. Éppen ezért szemlélhető Ágh István gyermeklírájának egy része a nagy mítoszversek, negatív, groteszk, gyermekarcú kópiájaként. A tipikus mítoszi szereplők, helyszínek, cselekvések miniatűr, bohócvonásokkal feltöltött változatai teremődnek meg, és hirdetik a mítosz iránti kétség hídfőállásait e költészetben. A mesehős huszár így lesz krumplinyomó huszárrá, a csodatáltos így vész el az időben. (*Elveszett drága lovam, Krumplinyomó huszár*). Ahogyan a felnőtteknek, úgy a gyermekeknek szóló versekben is Ágh István olykor Nagy László kerek és töretlen heroikus mítoszának antimítoszáat, ellenverseit írja le. Nagy László híres ló mítosza és ezzel együtt a demiurgikus személyiségkép zsugorodik össze, és válik játékosná a fiatalabb iszkázi költő verseiben (*Krumplinyomó huszár, Mággubófejű kakas-huszárok, Szamár-huszárok*). Az *Elveszett drága lovam* például nemcsak a Nagy László-i *Fehér lovam* negatív pólusverse, hanem e mítoszi vagy mitikussá váló szereplő hiányát, megtalálhatatlanságát programozva, Tandori Dezső híressé lett *Hommage*-ának ikerverseként is olvasható a metafizikai (vagy mítosz-) kritika e játékerében. (Ágh István versének így szól az első szakasza: „Elveszett drága lovam, / falovacskákkal keresem, hiába, / jaj, de megörülne / fapatáik kopogására.” Tandori művének első versszaka pedig így hangzik: „Ki szedi össze váltott lovait, / ha elhulltak, ki veszi nyakába, / ki teszi meg mégegyszer az utat / értük, visszafelé, hiába?” Mintha a két költő mítoszi lovai a megváltozott metafizikai mezőkön ugyanazon az úton kóborolnának.) S hasonló, mítoszlefokozó jelenség az is, amikor a Nagy László-i kultúrhéroszból (Nagy László *Vallvadír* című verse is közelít már ehhez a felfogáshoz) a gyermekvers kohéziós övezetébe tartozó, clown-elemekkel felruházott törpe, Struga manó lesz, aki a kozmosz helyett a szekrénybe költözik be, ott vágat, belül trappolva piros lován, s a külvilág számára valójában már nem is látható. (*Struga manó*)

Ágh István a magyar költészet műveibe integrált irányainak kreatív modulálásával, öntörvényű továbbfejlesztésével és egyedi tehetségével egyszerre két üres vagy kevésbé betöltött poétikai tér jelentős gazdagítását végzi el a kortárs irodalomban. Egyidejűleg tud – az egyik oldalon – korszerű hangvételű, analitikus, társadalmelemző és nemzeti alapú költészetet létrehozni, és – a másik oldalon – a metafizikai világkép folklóralapú, rituális tradícióinak kritikai újragondolásával és kiegészítésével egy – a világirodalom aktuális áramaiba illeszkedő –, mélyen antropológiai alapozású és filozófiai horizontú lírát teremteni. Ez a harmadik évezred eleje magyarságának mint az emberiség „részenek” nevezi meg helyzetét, problémáit, érzékenységi köreit. Rácsokat tép szét ez a költészet tehát mind a nemzeti, mind a világlíra irányában, s pontosan akként hat, ahogyan Ágh István egy személyes vallomásában az olvasónak szóló gondolatában kívánta: „Kérem az olvasót, ne a berácsozott időben, inkább a rácson át szökő időben gondoljon velem verset, születést, szerelmet és halált.”

Benő Attila

(A fák napja)

*Bertha Zoltánnak,
váradi beszélgetéseinkre gondolva*

A hosszú aszályban a megmaradt fák is végleg kiszáradtak, és csak egy platánfa maradt élve egy ház kavicsos udvarán.

A fa vén ágain nem sarjadt már levél.
A kérge szürkében, sötétlőn komorlott.
Olyannak látszott így, akár egy védtelen,
vértelen harcos az ellenség körében.

A fák ünnepére jelszókat aggattak
száraz ágaira, szalaggal színezve.
Kitömött madarat is helyeztek díszül
legalsó ágára: egy régvolt cinegét,
mert a madarak is igen megritkultak.

Jeles meghívottak beszédet tartottak.
„A fák megmentése mindig szívügyünk volt”
szólt a Világtanács egyik vezetője,
és megígérte, hogy lesz majd alapítvány
a legutolsó fa életét megóvni.
A World Robot Technic helyi intézője
komoly pénzüsszeget ajánlott e célra.

Szeles volt az idő. A fa vén ágai
recsegve, ropogva hajlongtak a szélben.

Barabás Zoltán

Legalább a mát...

*Bertha Zoltán barátomnak ajánlom
baráti öleléssel
a hatvanadikra*

Ne az önjelölteket.
Ne a mellébeszélőket.
Ne a kézzel tapintható gyűlöletet.
Ne a lelki Trianont éljenzőket.
Ne a testi albérletben tengődőket.
Ne az aljas kis spicliket.
Ne őket.

Ha már alkonyi
felkentjeink mindent elvesznek,
legalább a mát, a mai
napot hagyd meg
nekünk,
Uram.

Bárdos Bódi László

Archetipikus szimbólumok a Csoóri-költészetben

– „...*hó, hó, mintha egy katedrális vakolata / hullna csöndben.*”¹

Bertha Zoltánnak barátsággal

„Úgy dolgozom, ahogy élek: reménytelenül. Amikor leülök írni, sose tudom, hol kötök ki. Reménytelenségemet épp ez a kockázatos és bizonytalan kaland képes csak föloldani.”² (Csoóri Sándor)

Az archetípus fogalmát C. G. Jung alkalmazta először. A mitológia teoretikus elemzésében gyakran használt fogalom Jungnál: „a tudattalanul reprodukált képek elsődleges sémáit jelentette, melyek apriorisztikusan formálják a képzelet aktivitását, ezért mítoszokban és vallási hitekben, irodalmi és művészeti alkotásokban, álmokban és ábrándképekben jelennek meg. Jellegüket tekintve azonos archetipikus képeket és motívumokat egymással nem érintkező mitológiákban és művészeti szférákban is fel lehet fedezni, ami kizárja a keletkezés átvétellel történő magyarázatát.”³

A pozitivista és funkcionalista kultúriskolák egészen a kultúranropológia térhódításáig képtelenek voltak az átadás/átvétel nélküli kultúrjelenségekkel mit kezdeni. Részben az irodalomtudomány is hasonló problémát élt/él át. Legtöbbször csak az alkotók egymásra hatását kutatja, s kevés figyelmet szentel az archetipikus azonosságok/hasonlóságok vizsgálatára.

Jung úgy gondolja, hogy az archetípusok még nem maguk a képek, hanem a képek sémái, pszichológiai előfeltételei (facultas praeformandi: eleve adott képzelet-/képzetformálási lehetőség), de mindenképpen megvan az a képességük, hogy emocionális töltést nyerjenek/hordozzanak. „Az ősképek azonban csak akkor nyeri el tartalmi karakterét, amikor behatol a tudatba, s eközben feltöltődik a tudatos tapasztalat anyagával.”⁴ Az archetípusok művészi alkotásokban betöltött szerepe azon pragmatikai jelenségben gyökerezik, hogy szokatlanul nagy emocionális töltésük, plasztikusságuk folytán képesek interszenzitív intenzív benyomásokat kelteni. A művészet titka a jungi gondolatrendszerben, hogy a személyiség hiperszenzibilis képességei folytán ráérez az archetipikus formákra, azt sajátos életszférájából feltölti, s interpretációjára képes. „Az, aki archetípusokban beszél, mintegy ezernyi hangon szól... azt, amit ábrázol, felemeli az egyszeri és átmeneti

világból az örökkévaló szférájába; eközben a maga személyes sorsát is az általános emberi szintjére emeli.”⁵

Csoóri Sándor költészetében az archetipikus elemek egész sorát fedezhetjük fel, amelyek elsősorban ’versközi’ létükkel válnak lírájának sajátos kettősképeivé. Ezeket a Csoóri-lírára vonatkozóan a következőkben inkább archetipikus szimbólumoknak nevezem, mert tökéletesen megfelelnek a Zalabai Zsigmond által definiált szimbólum fogalomnak.⁶ Sőt, talán az archetipikus szimbólumok azok a Csoóri-versekben, amelyek soha nincsenek expressis verbis kifejezve, melyek tágulól/szűkülő, de körülhatárolható jelentésmezővel végigkísérik az egész költészetet. Valójában e szimbólumoknak csak nagyon ritkán van allegorikus áthallása; az egész költészet ’versközi’ kettősképeivé lényegülnek át, s időben egységes polaritású jelentésmezők kapcsolhatók hozzájuk. A Csoóri-lírában az archetipikus szimbólumok nem válnak fogalmi szimbólumokká, csak néha lendülnek túl a képi szimbolika jelentéskörén. E szimbólumoknak kettős jelentésrétegük van. Egyrészt magukban hordozzák a tágabb emberi közösségekre jellemző, a kollektív tudatalattiban rejlő ősemóciók aktivizáló képességét, másrészt a költői életszféra individuális képeit/gondolatait is képesek közvetíteni. Tehát tág összefüggésrendszerük folytán szemiotikai terhelhetőségük igen nagy.

Az archetipikus szimbólumok erősen vizuális töltésűek, bennük a vezérpercepció szerepét elsősorban a látás tölti be; másrészt a képsémák, a pszichológiai előfeltételek főként vizuális emlékképekként raktározódnak a tudatban, elsősorban vizuális élmény forrásai.

Ha Csoóri Sándor költészetében megértjük/elfogadjuk az archetipikus szimbólumok létezését, akkor az egész Csoóri-líra más megvilágításba kerül. Ekkor átértékelődnek/megváltoznak az ornamentikusnak, evidenciák költészetének, költői nagyotmondásoknak tekintő megítélések. A dolog kulcsa, hogy pragmatikai síkon is számolnunk kell egyfajta szenzibilitási képességgel, amelynek függvénye: mennyire vagyunk képesek az (emocionálisan feltöltött) archetipikus szimbólumok befogadására. E költészet sajátosságainak megértésében segítséget nyújtanak Csoóri esszéi/prózaí írásai, amelyekben gyakran ír az alkotás folyamatáról, próbálja rögzíteni azt a lélektani állapotot, amelyet a költő a versek születésekor átél.

Tanulmányomban nem kívánok egyes archetipikus szimbólumokkal külön-külön foglalkozni, csupán néhány ilyen kettősképet szeretnék példaként megemlíteni:

csont: *Ma még csak hétfő; A faparázs a hóra kivilágít;...*

eső: *Aranyvasárnap; Idegenben;...*

fa: *Igaz mese rólad; Földi történet; Talán egy fa nő bennem;...*

fehér: *Fehér-fehérség; Jelenés; ...*

haj: *K. É. Végakarata; Valami elkezdődött; Valamit még mondani akart;...*
 hó: *Hó emléke; Furulya-csonk a szánkon; Valamit még mondani akart;...*
 kéz: *Egy korszak emléke; Amikor vörösbe vált át a sötét; A kezed nyoma;...*
 madár: *Dünnnyögő; Télvégi fények; Korahajnali sorok;...*
 nap: *Napfény és fekete éji szeder; Nyári óda; Akkora nap süt;...*
 szem: *Falusi mitológia; Halasztás;...*
 vér: *Erdei Zsoltár; Cantata profana;...*

A *Hó emléke* című költeményben a következő archetipikus szimbólumok fedezhetők fel: tél (fehér); hó (fehér); bor (piros-vér); szem; szél. Ezek mind-mind a Csoóri-versek visszatérő képei, melyek igazán 'versközi' értelmezésben, tágabb kontextusban válnak szemlélhető gondolattá. Mivel a Hó emlékében a HÓ-hoz kötődő motívumkör a legizgalmasabb, ezért néhány vers felelevenítésével kísérletet teszek jelentéskörének megközelítésére.

Ha jó hírt hallasz – A hó a lélek önmagára találásának, a belső megtisztulásnak, a regenerálódásnak, az emberekbe vetett, visszanyert hitnek, az eltompult érzékszervek ébredésének/ébresztésének szimbóluma. E versben a hó képzetkör elemeinek metamorfózisaival találkozunk, a hó, a fehérség, megteremti az emlékezet terét, idejét:

„... kinyílik bennem a világ, mint régi kamraajtó, / Üde meszelésillat csap meg...”

Jó reggelt világ! – E műben a Ginsberg-versek atmoszféráját érzem. Kevés az olyan Csoóri-költemény, amelyben a HÓ jelentésköréhez erotikus gondolatok is társulnak. A műben a HÓ fogalomkör mégis megőrzi tiszta emberi értékeket hordozó szerepét, sőt a termékenység/terméketlenség fogalmakat is integrálja.

Furulya-csonk a szánkon – A HÓ-ban egyetemes emberi értékek manifesztálódnak. A HÓ kristályrácsaiban ott van a lehetőség egy nemzet szabadságfokainak felszabadítására. A HÓ a tisztító erő, a reverzibilis idő, az újra rendezhető tér, az újra élhető élet, az újjáéledő nemzet, a másként megismételhető nemzeti sors. Tehát jelentésköre törvényszerűen érintkezik a halállal. A műben jól érzékelhető a népi szürrealizmus és a műköltészet szürrealizmusának találkozásában azok genetikai egymásrataltsága, azonossága. A népballadák ökonomikus rajzolata, a népi kesergők, betyárdalok, a Balassi-énekek mind-mind benne lüktetnek ebben a versben.

Valamit még mondani akart – A költemény magja ontológiai természetű. Itt a HÓ az emberi létezés, a személyes sors rejtett zónáit, predesztináltságát, titkait hordozza magában. Nehéz megítélni szimbolikus voltát, hiszen fogalmi szimbólumszerűség érlelődik benne, de a versben nem őrzi ez a szimbolika inkognitóját, a költő megpróbálja kibeszélni a kibeszélhetetlen.

Zárd rám az ajtót – Egy értékvesztett, hazugságokkal teli világból menekül a

költő. Pesszimista lelkiállapota nem ontológiai természetű: egy rendszer, egy államvezetés felelős a nemzetért, amely idő- és azonosságtudat-zavarban szenved, s tétlenségre kárhozott: „Reggel van még, de már készülődik az este, / hát korán elkezdődik ma is a meghasonlás.”

A Csoóri-féle emlékezet, képalkotás, versépítkezés megértésében talán segítségünkre lehet Henri Bergson *Bevezetés a metafizikába* című művének következő gondolatsora: „Kétségtelenül van egy valóság, melyet mindnyájan belsőleg, intuíció és nem pusztá elemzés útján ragadunk meg: saját személyünk az idő folyamán át. Énünk, amely tart. Nincs más dolog, amit intellektuálisan együtt átélnénk. De bizonyára átéljük önmagunkat.

Ha passzívnak tekintem személyemet, és rajta jártatom öntudatom belső pillantását, elsősorban az anyagi világból származott észrevételeket látom meg, mint valami kérget, mely a felszínen megszilárdul... Úgy tűnik fel nekem, hogy mindezek a pontosan meghatározott formájú elemek annál inkább elváltak tőlem, mennél inkább elváltak egymástól. Belülről kifelé irányulnak, és egyesülve egy gömb felületét képezik, melyet az a törekvés hat át, hogy kiterjedjen és bele vesszen a külvilágba. De ha a perifériától a központ felé foglalom magam össze, ha Énem alapján azt keresem, ami a legarányosabban, legállandóbban Én, akkor egészen mást találok. Azon élesen kivágott kristályformák és a felület megmerevedése helyett a tovaflowás kontinuitásra találok, mely semmiféle folyóhoz nem hasonlítható, amit valaha láttam.”⁷

Segíthetik még a megértést Csoóri Sándor *Közeledés a szavakhoz* című írásában megfogalmazott gondolatai:

„...Van körülöttem egy domború világ fákkal, országokkal, kocsonyás családokkal benépesítve, s van benned egy másik világ, egy homorú: üregekkel, kitöltetlen pillanatokkal, a várakozás állandó feszültségétől áthévítvé... Közeledj magadhoz! Közeledem...”⁸

A hétköznapok mögött megbúvó emlékezet olykor egyetlen impulzus hatására ontani kezdi a képeit, s az emlékek e furcsa záporában megszűnik a személyiség reális időérzéke, a valós idő helyébe az emlékezet szeszélyesebb időskálája lép. Az emlékezet, amely egyetlen hideg tömbbé állt össze a tudatban, alkotóelemeire bomlik, az egyes képek fellazulnak, szabadsági fokaik megnőnek. Amint azt a *Hó emléke* című versben is láthatjuk: elég ehhez egyetlen indukciós elem, egy apró élmény, amely elindítja az emlékezés lavináját, s megszüntet mindenféle objektív időérzetet, a személyiséget kommunikációs kapcsolataitól megfosztja, betemeti a múlt egymásra rétegzett emlékeivel.

És Csoóri Sándor számára súlyosak ezek a terhek, mégis az emlékezés, a számvetés, a lélekkondicionáló önvívódás az, amely átsegíti a személyiséget a mindenkori jelen válságállapotain keresztüljutni.

A versbeli havazás a költői tudat felszakadozó emlékképeinek a szimbóluma. Csoóri szimbólumai a műben a képi szimbolika határán belül maradnak. Bergson szerint: „... nincs metafora, mely az egyik szempontot visszaadja anélkül, hogy a másikat feláldozná.”⁹

Ezzel szemben, mintha a Csoóri-verseknek olykor épp az lenne a titka, hogy: az egyes archetipikus szimbólumok úgy válnak önmagukon túli értékek hordozóivá, hogy egyidejűleg személyiségjegyeiket, pragmatikai síkon percepcionális komponenseiket is megőrzik.

Figyeljük csak meg ezt a jelenséget a Hó emlékében: A vers második mondatának „bort forralni a kályhán” sora az előbb konnotációs sugárzásában lévő HÓ denotatív jelentéséhez kapcsolódik. A két denotatív jelentés kölcsönhatásában viszont vizuális és termális percepcionális jegyek ütköznek össze. Ezekből az olvasói tudatban újabb kettősképek keletkeznek, melyet a harmadik mondat képsorai hitelesítenek.

A tél, a hó, a havazás az emlékezet önmegjelenítő teremtményei, de a denotatív jelentésüknek megfelelő szituációt idézik elő. A fehér és piros színek nyugtalanító játékából kibomlik a háború tragikus emlékképsora.

A HÓ tehát polifonikus jelentéssel épül be Csoóri Sándor költészetébe. Képes a fizikai teret geometriai térré redukálni, sterilizálni az ember megfertőzte világot. Tisztára mossa a képmezőt, feloldja az ok-okozat közötti kapcsolatot, a múlt, a jelen és a jövő idősíkok viszonyát megváltoztatja: ezáltal lehetőséget teremthet egy új axiómákból történő építkezésre. (Allain Robbe-Grillet-nél a HÓ jelentésköre ezzel le is zárul: a Hó kiradírozza a teret.)

A HÓ, amely függőleges csíkokkal húzkodja tele a teret, olykor a személyiség börtönét teremti meg. Elszakít a hétköznapi világától, fehér falat von körénk, lehetővé teszi, hogy az ember befelé hatoljon, önmaga mélyrétegeinek vizsgálatába merüljön.

Mintha a HÓ biztosítaná a kontinuitást a múlt, a jelen és a jövő között. Ég és Föld között? Mintha a HÓ volna a Csoóri-világ legfőbb archéja. A hó-állapot a tehetetlenség, a kiszolgáltatottság, az elmúlás, de a tisztaság, erkölcsi fedhetetlenség lelki zónája is. A létezés egyfajta statikus szakrális tér-idő intervalluma, minimális szabadsági fokú létállapot: „...*megint becsületes maradtam, de nem csináltam semmit...*”¹⁰

A HÓ megjelenésével a Csoóri-versekben valamiféle időbeli síkváltás figyelhető meg, újabb időzónák nyílnak ki. A HÓ-hoz fűződő tér-idő képzetek egyben a legszemélyesebbek is, így a HÓ-val kapcsolatos képek olykor metafizikai mélységűvé érlelődnek.

A havazás sokszor elementáris erejű szemben más természeti jelenségekkel, elemekkel, amelyek töredezettek, darabjaikban léteznek. A Csoóri-verseket annyira

átjárja a HÓ képzetköre, hogy bármiféle közvetlen utalás nélkül egyes argumentumokból a HÓ egész motívumköre megjelenik e költszetet ismerő olvasó előtt.

A hó-állapot a belső megvilágosodás fázisa? A havazás a költői tudat képeinek árama/áramlása? Vagy e különleges költői építkezés véletlen metaforája? Mindmind megválaszolendő/megválaszolhatatlan kérdések.

Az archetipikus szimbólumok a Csoóri-lírában egy emberléptékű világ jelképei, értékeinek felidézői. Az élet ember és természet újrafelfedezésével válik elviselhetővé; ember és természet organikus viszonya a kontinuitást biztosító erő.

Csoóri poéta natusként él ezekkel a szimbólumokkal, melyek költszetének lehetőségei és gátjai is egyben.

Akik a Csoóri-lírát tautológiák sorának, metamorfózisok láncolatának, egymásba nyíló verseknek látják csupán, azok az archetipikus jelképrendszer létét és determináló, organizáló szerepét értelmezik félre, vagy nem értik meg. A Csoóri-költszet kétségkívül e képek rabságában él, de észre kell venni, hogy e költszet lehetőségei és gátjai egy tőről fakadnak, így egy sajátos fejlődést biztosítanak. S ha metamorfózisok láncolata ez a líra, akkor az archetipikus formák metamorfózisa.

Sokan felróják Csoóri Sándornak a verseiben oly sűrűn felbukkanó HÓ motívumkört. (Megjegyzem Georg Trakl költszetében a HÓ hasonló jelentéskörben, ugyanilyen expresszivitással szerepel.) Mégsem tautológiák soráról van itt szó, hanem egy archetipikus séma különböző emocionális feltöltődéseiről.

„Az, hogy én vagyok, és hogy hó van a világban, magától értetődően összekapcsolódott bennem. Akárhányszor megkísérletem elképzelni születésemet, csak hóra, havazásra tudtam gondolni...”¹¹

A Csoóri-féle havazásban, hózuhatagokban, hófúvásban benne van a bartóki zene a maga disszonanciájával, hűvös és fegyelmező szeretetével: *„Néha óriásnak képelem magam, / .../ néha egy porszem rokonának. / Cserélgetem is / alakomat, mint a menekülésre / kényszerített Isten.”*¹²

Márai Sándor egyik kedves íróját olvasva jegyezte fel a következő gondolatot: „Milyen „szolid” ez a munka,... bírja az idő szuvasító támadásait.”¹³ Vajon elmondható-e ez a Csoóri-költszetre, tágabban a Csoóri-életműre? Kétségtelen, Csoóri Sándor művészetének megítélése a társadalomban és a politikai életben bekövetkező események exponenciális változásaival párhuzamosan állandóan alakul/motiválódik. Sajnos közép-kelet-európai betegség, hogy a társadalom a politikában is a költőtől várja a messiás szerep betöltését, s művészetüket aszerint mérlegeli, mennyire teljesítik ezen elvárásokat.

A napi politikai események sodrában motiválódó Csoóri-kép azonban nem lehet azonos a költő - író Csoóriéval, még ha olykor nehéz is ettől elszakadni. Mert - „A költő nem maga szabja meg útját. Nem azt teszi, amit akar, hanem amit lehet. Nem térhet ki a kiszámíthatatlan körülmények elől. A nőről akar beszélni, akit

szeret, s a madarokról beszél; a háborúról akar beszélni, s a szerelemről beszél. Ezért a költő csak akkor tudja verse címét, ha már megírta.”¹⁴

Nincs a világon olyan költői műalkotás, amely jelentészónáinak egyes rétegei az idők folyamán ne kérgesedtek volna meg. Sokszor épp ez a forrása annak, hogy a művekben az időn túli egyetemes értékek/lényegszerűségek láthatóvá váljanak.

Az elmúlt esztendőök során a Csoóri-líra népszerűsége is apadt, de ezt csak azok sajnálhatják, akik Csoórit mint politizáló költőt rajongták körbe. Akik maradandó értékeket kerestek e költészetben, azokat ma is ugyanúgy képesek rabul ejteni a Csoóri-versek.¹⁵

Egy azonban bizonyos: Csoóri Sándor számára a költészet mindig a tehetetlenség állapota volt, a cselekvési lehetőségeiben korlátozott ember önkifejezési formája. Úgy gondolom, Csoóri mindenkor csak akkor volt képes maradandó alkotásokat létrehozni, ha egyfajta társadalmi-politikai nyomás alatt kellett élnie. Ha a kor nem produkál objektíve ilyen szituációt, akkor a költő az élet más szféráiban keresi a feszültségforrást költészete életben tartása végett. „Koplalok három napig, hogy élesebben halljam a hangokat. A negyedik napon hatalmas partdarabok zuhannak bele a vízbe.”¹⁶

A magyarországi rendszerváltás hajnalán vettem papírra a következő gondolatokat: „Engedve az Eszterházy-/Márai-axiómának: a Csoóri-líra van-e/lesz-e még olyan erős, hogy alanyban és állítmányban gondolkodva megőrizze/tovább teremtsen értékeit? Ontológiai fogantatású-e a Csoóri-líra vagy sem? Mert ha az, a történelem nem képes keresztülgázolni rajta. Talán e kérdést is megválaszolják az elkövetkező hónapok, évek.” Negyed évszázad múltán elmondhatjuk: Csoóri Sándor költészete napjainkban sem veszített fényéből, a recens kultúránkban aktualitása jelentősebb, mint valaha volt, féltve őrzött nemzeti kincsünk részévé vált.

„...mindegyik szóban ott vagyok én is. Ott van a történelem, ott vannak a hazugságaim, a mindig csak félig elmondott igazság. Ott van tehát az elhallgatott is. S lehet, hogy ez vagyok én, akihez el kell jutnom. Szavak, utolsó esélyeim, s utolsó akadályaim! Veletek kell újra kezdenem mindent.”¹⁷

Csoóri Sándor verseiben a természet jelenségei/évszakai az emberi lélek állapottai/változásai. A természet és az évszakok körforgása az emberi lélek körforgásai. Csoóri gondolatvilágában mintha az egész világegyetemnek egyetlen idegrendszere volna. Így az öröm éppen úgy átsüti a természet minden elemét, ahogyan a fájdalom egy másik időpillanatban képes beárnyékolni azt. Ennek a 'központi' idegrendszernek vagyunk, lehetünk mi, olvasók is többé-kevésbé a birtokosai. Csoóri Sándor műalkotásaiban „A pusztulás időről időre visszatorkollik a rendbe.”¹⁸ Rapszódia térben és időben?¹⁹ Rapszódia ciklikus térben és időben: archetipikus szimbólumokban, formákban, színekben.

Jegyzetek

- 1 in: Csoóri Sándor: *Hó emléke*.
- 2 Nádor Tamás: Csoóri Sándor. In: *33×10*. Budapest, 1980. 78–89.
- 3 *Mitológiai enciklopédia*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1988. 37.
- 4 *Mitológiai enciklopédia*. Uo.: 36. o.
- 5 *Mitológiai enciklopédia*. Uo.: 34. o.
- 6 Zalabai Zsigmond: *Tűnődés a trópusokon*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1986. 198., 202., 208.
- 7 Bergson, Henri: *Bevezetés a metafizikába*. Athenaeum Rt., Budapest, 1911. 8–9.
- 8 Csoóri Sándor: *Várakozás a tavaszban*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 446–447.
- 9 Bergson, Henri, Uo.: 10.
- 10 Csoóri Sándor: *A félig bevallott élet*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 202.
- 11 Csoóri Sándor: *A félig bevallott élet*. Uo.: 336. o.
- 12 in: Csoóri Sándor: Titkokat súg a hó. Csoóri Sándor: *Kezemben zöld ág*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988. 7.
- 13 Márai Sándor: *Napló 1943–44*. Akadémiai Kiadó – Helikon Kiadó, Budapest, 1990. 150.
- 14 Paul Éluard: *A körülmények és a költészet*. Gondolat Kiadó, 1972. 97. o.
- 15 Megjegyzem, Csoóri *A félig bevallott élet*ben a következőket írja: „A megkésett szinkronitásért mindenekelőtt erkölcsainkkal kell fizetnünk, mert késés miatt nagyon sok mű csak a felét sugározhatja szét erejének.” 354.
- 16 Közeledés a szavakhoz (részlet) in: Csoóri Sándor: *Várakozás a tavaszban*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 444.
- 17 Uo.: 448.
- 18 Heisenberg, Werner: *A rész és az egész*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983. 281.
- 19 Kulcsár Szabó Ernő: Rapszódia térben és időben. in: Kulcsár Szabó Ernő: *Műalkotás-Szöveg-Hatás*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 382-401.

Demeter József

SZÍVKATEDRÁLIS

Bertha Zoltán – 60

1.

...Mielőtt ugyanazt válaszolta volna, arra gondolt, ki kérdezte ezt még tőle és miért? – s azon kapta magát... hangok jönnek ki a – Kérdés száján. A teleplakátozott magyar ég alatt.

A nagypolitikai változások idején.

Miféle hang(ok) ez(ek)?

Vezérhang(ok)?

Először is, mi a hang? – szólt az újabb kérdés mielőtt az előbbire válaszolni akart (vagy nem akart?), és!

Biztos, ami biztos – sok mindent papírra vetett.

A „korifeusok” viszont már csak a „nem” tényét üdvözölték.

Világfiakként. Csörtetve. Új széljárásuk szerint...

Szabad országban szabad ember azt tesz, amit szabad –

a közismert szlogen kettős mércéjeként... Szerintük.

Enyhén kapkodva, a levegőt légkörnek nevezték. Ez viszont már nem színtelen-szagtalan „semmi”, hanem!

Nagy Semmi ugyebár.

Az atmoszféra –, ha úgy vesszük, ha nem – még nagyobb Semmi.

És a politikai?

Nemzeti-köztudottan?

Remények idusán.

„...kányec...”

A hihetetlen megtestesülése volt. Milyen égből, milyen villámcsapásként? Ahol! Hol volt, hol nem volt, de!

Volt... Míno mesésen. Bársonyos fényével, lévén, hogy!

„Enyhén sarkítva”, nem tetszettek forradalmat csinálni...

Mit érzett az ész, mit gondolt a szív?

A bábelinek tűnő zürzavarban. Szűrt zavarban...

Ne szólj szám, nem fáj, ami fájhatna, fals hittételeként...

Az Ő hangja viszont következetes lett, és lépten-nyomon hirdette, ismételte, tetteivel igazolván, hogy:

„Az egyetemeshez a sajátosan át vezet az út.”

A politikai. Is...
 Nem beszélve az irodalmiról.
 Hát akkor, mi a Kérdés?
 Kérdezte a Kérdés.
 Abban a tótágasult politikai világban.
 Mi lehetett „az igazi jó”?...

2.

Hány ég mosta

A természet(ünk) – körforgása – merre szédít, nem szédít, hisz! Még az ég is hullámzó, kiönt, nem önt, „mint fent, úgy lent”, nos mégis hol, ha mégsem, és! Meddig:

*„... az igazi jó kérdés az, amire nincs válasz; amire van, hogyan lehetne kérdés?”
 „Mert amit őriz, az maga a vigasz, és a túlélésre biztató erő.”*

Bertha Zoltán

Szavak áldása – májusi
 Hittel – vigasztal, holott!
 Színültig tele minden.
 Évszázadokon át
 Esett. Nem esett...
 Öntvény(színű)-
 Felhők horzsolják az el-
 Csatolt honi dülőket. Nem
 Az arc rozsdás. Nem a
 Tükör ráncos. Haza-
 Tévedők szemét nem az ég
 Kéksége csípi. Hány

Ezer száz szilánkká –
 Borvéresen, hisz! Már
 Csak egy pohár
 Töretlen, egyetlen egy.
 Vessünk hát
 Véget a lírai
 Nyöszörgéseknek.
 Sirámaink völgye
 Dugtig, dugtig.
 Utolsó csepp

 Bertha Zoltánunk

Száműzött tengert	Könnye is lehetne, de!
Visszhangzik	Ereiben, mint a
Búzaföldek	Vörös-tenger heted-
Hullámos ön-	Hét országra szóló
Isméltése, és!	Égi ereje tartja vissza...
Én a Marost fülelem –	Ős édes rettenet, nem
Ó, te székelly magyardellői-	Mítosz – szív-
Szőlőhegy. A félig üres,	Apály? Vérdagály!
Félig tele kokárdás	Évszázadokon át
Kelyhek egyformán	Esett. Nem esett. Szent
Fénylenek? Koccintós	Babba Mária,
Zenére poharaink	Hány ég pitymallatát
Sohase törjenek	Hullajtó Napkelet? –
	Székelly sziklák
	Daraszolják
	Szivárványossá
	Beborult Reményeinket.

3.

Született június 4-én.
 Hogy lehet(ett) ilyen sötét napon fényre jönni? – kérdem
 trianonizálva Bertha Zoltántól...
 Nemzeti örömben – családi öröm. Szivárványosan. Még
 éjjel is – válaszolja... a Kérdés....
 Predesztinált Élet.
 Lobogó lelkületű.
 A magzatvíztől
 Az Óperenciáig.
 Akárcsak Ady útja Az Értől az Óceánig.
 A fekete zongora Hangkíséretével, melyet Vak mesterünk...
 a Sors szolgáltat(ott). Magyarosan és nem magyarkodva.
 Senki rovására. Akár rovásírással is. (Megjegyzendő:
 a „magyarkodva” szót még nem ismeri a számítógép,
 hullámos piros vonallal van aláhúzva.)
 Hisszük és köztudottan valljuk, hatvanéves predesztináció ide
 vagy oda:
 Magyaroknak nem születni, magyarnak lenni kell...
 Ó, tempora!

Ó, historia!

Ó, arta! –

A művészet az emberi szív története, Balzac szerint.

Az irodalom?...

„ ... az igazi jó kérdés az, amire nincs válasz...”

És íme, minden (jelenváló) kérdésben a válasz – irodalomtudós

Bertha Zoltánunkhoz vezet..., aki

Nép-nemzetben gondolkodván tanít, de! Senki és semmi ellen.

Nevel, ír. Docensen, ám! Nem egyetemkedően. Annyira szerény,

alázatos, hogy a legkisebb értéknek is alárendeli magát, mint a

természetes homokhombárból arany szemcséket kiválasztó

kincskereső.

Aranyszívű pedagógus.

Kívül dobog a szíve, szokás mondani...

Tipikus irodalomtörténÉSZ, és!

Nem irodALOMtörténész.

Az értéket emeli ki, méltányolja, berthazoltánolva, és nem

a rosszat csomózza – kákán.

Mintegy főpapjaként –

elkötelezett irodalomunknak.

Határainkon túl és innen.

Különleges stílusa utánozhatatlanul veretes. „ ... a nyelvben

nyugvó valóság” cizellált finomsággal átstrukturált

megnyilvánulása a nehéznek tűnő, neobarokkosan sűrű –

ám mégis szabatos, gördülékeny megfogalmazásnak.

Magasan mély, mélyen magas regiszterű tartalom feszíti.

A „ mint fent, úgy lent” Istenhitőség filozófiája szerint.

Evangéliumi szellemiséggel megáldott literátus, egyetemi docens,

dr. Bertha Zoltán.

Korunk Németh Lászlója.

Igazi szív-lélek egyéniség. A nemzet napszámosa. Szorgalmával

hirdeti céltudatosan, hogy a hazafias, nevelő munka szentesíti az

embert. Az országot. A maga csonkaságában még inkább.

Rendületlenül.

Ködöböcz Gábortól szoktam értesülni: „ Zoli a kórházban

van. A szíve megint rakoncátlankodik.”
Bent. A kórházban.
Az a kívül dobogó, és!
Rezzen Bertha Zoltán arca, feje billen enyhén jobbra, balra,
mosolyog, „potomság”, inti le az aggódókat, s lohol tovább –
csak Ő tudja, melyik a hosszabb út – Debrecentől Budapestig,
avagy a fővárostól a cívis Debrecenig tartó. Esetleges kecskeméti
kitérővel – a Hírös-Kodály-harangszózat(ra)-ig...
Csillagok kórusa alatt.
Oda, vagy vissza. Netán oda-vissza...

Nos,
Kedves Zoltán Barátom!
Egyesszám első személyben agyon dicsértelek volna. Ezért választottam
az „agyon” helyett a „nagyon”-t. Kokárdásan. Kérlek, nézd el ezt nekem –
még legalább hatvan évig, az én rovásomra. Na jó na, akkor legyen csak
negyven.
Irodalomtörténetileg viszont jóval több.
Szívkatedrálisan... Is.

DeJó...(bb)-egészséget kívánok hát Neked, hogy!
Sokszor feltehesd még azt a...választ – örök megmaradásunk vigasza
gyanánt –, amire nincs igazi jó Kérdés, hogy Reményünk (is) mindig
legyen –
Miért.
Felszívárványozva.

Szűk Balázs

Háromkirályok a laktanyában

Zoltán megmentőként lépett az életembe. Nem várt utazóként harmadmagával, mint ajándékhozó háromkirály, a beton- és drótkerítések mögött, ahol a szabadság szorító bakancsokban dadogott vagy éppen némává lenni készüldött. Jöttek hárman imádott virágos kertvárosomból, hozva a Csonka-torony férfias báját, az egyetem előtti szökőkúti szobrok aktjátékát, ide a totálisan felöltözött rendbe.

Nem az illem tuszkolta őket ide, hanem a részvét, az együttérzés az egy évre spájzolt, előfelvételis, ismeretlen ismerősök közé, akiket buszok telepítettek ide az ország minden szegletéből, hogy minél távolabb legyenek az anyaföldtől, s megtanulják, hogy az Úristen idelenn van. A búsképű, tarolt fejű, még romlatlan újoncokhoz, akik még egy hónapja se lettek elrabolva egyértelmű és tiszta tartású otthonaikból, valami egészen értelmetlen koszos vízióba. Zoltán bár ott volt felvételem bizottságában is, de akkor még nem tűnt fel huncut bajsza, kedves mosolya és élénk szemű, mindig vibráló alakja. Itt viszont ő volt a biztonság, akire jó volt figyelni, mert távoztakor is itt maradtak bölcs szavai, bizalmas ígéretei, rejtelmes felolvasásai. Ő volt maga az irodalom, ahogy áradt belőle a szavak simogatása, a rímek és ritmusok erotikája, a biztató játék a szövegekkel... Annak hatására kezdtem el régi sumér-akkád szövegeket, egyiptomi meséket, Weöres-fordításokat olvasni, magyar-erdélyi népdalokat memorizálni, hogy Zoltán utalt rá, az irodalom milyen rég elveszett kutakból csobog elő...

Néhányunkat tehát hívtak, rosszat nem tettünk, de azért elanyátlanodva féltünk, hogy mi lesz. Kiválasztottságot nem éreztünk, csak félelmet. Szokatlanul előzékeny volt itt a laktanya pártvezetése, magunkra hagytak, hisz szombat volt, egy óra pihi, ejtőzés nekik is járt a beküldött borosdemizson meghitt társaságában, s talán ekkor nekik is engedélyezett volt a tovatűnő bölcsesség. Idejött alma máterünk a KLTE három fiatal tanár képében, és visszarázta lelkeinket tanácstalan porhüvelyébe. Egy éteri, órányi sterilitást hoztak ők a vörös Hódmezővásárhelyre, ahol Németh László menekültként taníthatott a gimnáziumban, de már a mi őrzésünk egy éve alatt Lenin trónolt fogösszeszorítva a főtéren kucsmában, vattakabátban, finnországi emigrációjának ülő pózát mintázva, mint aki már akkor is egy egészségeset üritett az általa megálmodott gulág-jövőre. Már túl voltunk a szikes tanya környéki puszták teljes menetfelszerelésű körbejárásával, a konyhából kiküldött nápolyi befalásával és a zavaros tea-lötty lenyelésével, túl a megátkozott alaki szabály-

könyv betanulásával, túl az alakuló tér betonkockái közül kiserkenő szabad fű letiprásával, túl az ugyanitt groteszkül ránk vigyorgó embernői tükrök napi szemlélésével, amikor ők betoppantak, megváltoztatva a benti időszámítást... Létünk értelmet nyert.

Azóta is bármikor találkozunk vidáman vagy összetörten, lelkesen vagy csalódottan, debreceni lakásom közelében vagy Budapesten a Keleti előtt, a levélládámba bedobott új Agria jó Hermészeként, habilitációjának nyitott előadásán szótlanul, csalódottan lobbierdekek emésztő munkahelye sötét állapotai miatt – mindig eszembe jut: létünk akkor értelmet nyert.

Lajtos Nóra

Személyre Szóló Szonett

Bertha Zoltánnak barátsággal, tisztelettel

Boldog születésed napján
Engedd meg, hogy köszöntselek:
Ragyogó csillagok Néked
Tündökölve tündök'ljenek!

Határainkon innen s túl
Alvó hitet felébresztesz;
Zászlóvivő írók-költők
Oltárán gyúl' örökmécses.

Lélekmelegítő sorok
Tamásitól Serfözőig;
Áldozatos munkamorál

Nem nyugszik a *mindhalálig*.
Adjon Isten erőt – tettel:
Köszöntelek szeretettel!